

Piotr Szkutnik*

DUCHOWIEŃSTWO DEKANATU SZADKOWSKIEGO W ROKU 1835

W przeszłości¹ Szadek pełnił – i pełni do dziś – rolę ośrodka administracji kościelnej w ramach jednostki terytorialnej, grupującej parafie, zwanej dekanatem. Najstarszy spis parafii w archidiecezji gnieźnieńskiej, zawarty w pochodzącym z początku XVI w. *Liber beneficiorum* Jana Łaskiego, wymienia 14 dekanatów zgrupowanych w 3 archidiaconatach. Jednym z nich był archidiaconat uniejowski, którego obszar pokrywał się mniej więcej z terenem staropolskiego województwa sieradzkiego. *Liber beneficiorum* dzieli archidiaconat uniejowski na 4 dekanaty: uniejowski, szadkowski, warcki i brzeźnicki².

Po rozbiorach, w wyniku zmian granic państwowych, powstała konieczność reformy administracji kościelnej i dostosowania jej do nowych politycznych rozwiązań terytorialnych. Papież Pius VII wydał 30 czerwca 1818 r. bullę *Ex imposita nobis a Deo*³, reorganizującą struktury terytorialne Kościoła na ziemiach polskich⁴. W rezultacie zmian obszar dekanatu szadkowskiego znalazł

---

* Piotr Szkutnik, mgr, jest asystentem w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ W okresie zaborów dekanat szadkowski przejściowo nie funkcjonował. W 1867 r. został zlikwidowany, a część jego obszaru wraz z parafią Szadek włączono do dekanatu sieradzkiego. Zob. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 566. 1 stycznia 1917 r. ustanowiono nową sieć dekanalną w diecezji kujawsko-kaliskiej, w ramach której dekanat szadkowski został przywrócony. Zob. W. Wlazlak, *Organizacja i działalność Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w latach 1819–1918*, Częstochowa 2004, s. 68; *Rozporządzenia dyecezyjne. Nowy podział dekanatów*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1917, R. XI, nr 1, s. 3.

² M. Aleksandrowicz, *Gnieźnieńska Archidiecezja. Organizacja terytorialna. Dekanaty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1182; M. Różański, *Sieć parafialna w archidiaconacie uniejowskim w świetle „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, t. 8, s. 380–382.

³ Z nadanego nam od Boga.

⁴ B. Kumor, *Ustrój...*, s. 204.

się w diecezji kujawsko-kaliskiej. Z tego ostatniego okresu pochodzi wykaz duchownych dekanatu szadkowskiego. Prezentowany skład księży dekanatu jest jednym z wielu, jakie tworzone na potrzeby administracji kościelnej w XIX w.⁵ Wyróżnia się jednak rozbudowanym kwestionariuszem, m. in. znajdują się tam pytania dotyczące lojalności kleru wobec ówczesnych władz państwowych, na które musieli odpowiedzieć kapłani.

Wykaz-ankieta znajduje się w księdze dziekańskiej pt. *Akta tyczące się urzędu dziekańskiego* (na kartach 322–345), zawierającej na początku summariusz dokumentów, w którym niniejszy spis jest opatrzony nr 27⁶. Księga ta nie posiada jednolitej, ciągłej numeracji kart w ramach całego woluminu. Wykaz nie podaje daty oraz przyczyny jego powstania. Czas powstania ankiety sprecyzowano na podstawie dziennika podawczego⁷ dziekana dekanatu szadkowskiego. Wykaz sporządził dziekan szadkowski na mocy odebranego i zanotowanego pod nr 73 w dzienniku podawczym wezwania Konsystorza Generalnego Kaliskiego⁸ nr 246 z 14 marca 1835 r., aby według nadesłanego schematu składać *curriculum vitae*⁹. W dzienniku pod rokiem 1835 korespondencja, zanotowana od nr 73 do nr 117 (z wyłączeniem 19 pozycji), dotyczy przebiegu tworzenia tegoż wykazu, określonego w ww. summariuszu jako *curricula vitae kapłanów dekanatu szadkowskiego*.

Wezwanie z 14 marca 1835 r. wydano pod presją władz świeckich ówczesnego Królestwa Polskiego, zwłaszcza że w okresie popowstaniowym księża dość często angażowali się w spiski narodowowyzwoleńcze. W latach 1835–1851 stanowili 6% ogółu podejrzanych o tego typu działalność. Biskupi,

⁵ Różnego typu statystyki dziekani sporządzali każdego roku. Zob. Z. Skielczyński, *Archidiecezja warszawska w latach 1818–1830*, [w:] H. E. Wyczawski (red.), *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, Warszawa 1978, s. 109.

⁶ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł), Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, nr 27.

⁷ Dziennik podawczy to księga kancelaryjna, służąca do rejestrowania pism wpływających i wychodzących z kancelarii, np. w tym samym ciągu chronologiczno-numerowym. Zob. W. Maciejewska (red.), *Polski słownik archiwalny*, Warszawa 1974, s. 30–31; P. Szkutnik, *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 125. Można go również określić jako dziennik korespondencyjny. Zob. W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Wrocław 1964, s. 89–91. W zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku księga ta, określona jako dziennik registratury, zawiera ów rejestr pism odebranych i wysłanych przez kancelarię dziekana.

⁸ Instytucja sądownictwa kościelnego. Konsystorz Generalny Kaliski został powołany 31 grudnia 1818 r. Był najwcześniej założonym konsystorzem na terenie nowo powstałej diecezji kujawsko-kaliskiej. Od samego początku podlegał mu m. in. dekanat szadkowski. Konsystorz Generalny Kaliski w 1885 r. został przemianowany z generalnego na okręgowy (foralny), a w 1918 r. wraz z innymi konsystorzami zlikwidowany. Zob. W. Wlaźlak, *Organizacja...*, s. 11–12, 40, 46.

⁹ ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 341, k. nlb.

wydając odpowiednie dyspozycje podwładnym, kontrolujące ich „prawomyślność”, przynajmniej zewnętrznie starali się ułagodzić czy przebłagać cara za powstanie¹⁰. Szczegółowe przepisy dotyczące duchowieństwa, wydawane przez władze świeckie po upadku powstania listopadowego, stanowiły sankcje za poparcie, jakiego udzieliło duchowieństwo katolickie zrywowi narodowemu. Wyraźne zaostrenie kursu politycznego rządu wobec kleru nastąpiło po 1832 r. Dziekani zostali zmuszeni do pełnienia funkcji niemal policyjnych. Reskrypt dyrektora Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego z lipca 1834 r. nakazywał dziekanom śledzenie księży, których nie było w kraju w czasie powstania, jak również tych, którzy są nieprzychylni rządowi¹¹. Dziekani służyli władzom świeckim jako urząd przekazujący swym podwładnym antyniepodległościowe dyspozycje rządowe. W tych okolicznościach powstał również analizowany wykaz-ankieta.

Wezwanie z 14 marca 1835 r. wystosowano na polecenie dyrektora Wyznań i Oświecenia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego, który 28 stycznia 1835 r. zażądał sporządzenia według przedstawionego wzoru, spisu duchowieństwa świeckiego oraz zakonnego i przesłania go do ww. komisji w terminie trzech miesięcy. Celem spisu było zorientowanie się w przeszłości każdego duchownego. Spis stanowił próbę uchwycenia i ścisłego podporządkowania sobie kategorii ludzi, która ze względu na swe powiązania hierarchiczno-kościelne wymykała się spod kontroli władz państwowych. Podstawą sporządzenia spisu miały być własnoręczne życiorysy¹².

Najszybciej na wezwanie Konsystorza Generalnego Kaliskiego i zarazem swego dziekana, zareagowali księża Hartmanowicz i Matuszewski, przesyłając dziekanowi szadkowskiemu swoje biogramy, datowane na 29 marca 1835 r. Kolejne z 2 kwietnia 1835 r. przesłał ks. Cichocki, a datowane na 3 kwietnia 1835 r. *curriculum vitae* ks. Woyciechowski. Następnie od 5 do 8 kwietnia 1835 r., jak zarejestrowano w dzienniku podawczym, 12 kolejnych duchownych wysłało dziekanowi swe dane. Dziekan zebrał ww. opisy, i mimo iż nie dotyczyły one jeszcze wszystkich duchownych dekanalnych, 9 kwietnia 1835 r. przesłał Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu *19 sztuk obiegu życia kapłanów dekanatu z żądaniem nagany dla opieszających*.

---

¹⁰ H. Dylałowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764–1864)*, Lublin 1983, s. 111–112.

¹¹ A. Wroński, *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Królestwie Polskim wobec sprawy narodowej w latach 1832–1860*, Warszawa 1994, s. 30–33.

¹² S. Litak, *Duchowieństwo diecezji lubelskiej w okresie międzypowstaniowym (1835–1864)*, [w:] W. Kula (red.), *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, Warszawa 1968, s. 94–95.

Po 9 kwietnia swe opisy nadsyłali owi opieszali podwładni. Dziekan odbierał kolejno:¹³ spisany 10 kwietnia 1835 r. *obieg życia* ks. Ochmanowskiego, który przesłał go dziekanowi *po odesłaniu*, zatem zapewne po korekcie, następnie datowane na 11 kwietnia *curriculum vitae* przesłał ks. Żdzarski, a 14 kwietnia ks. Tocki. W datowanym na [10] kwietnia¹⁴ piśmie nr 315 konsystorz kaliski zwrócił dziekanowi szadkowskiemu opisy *życia umyślnem posłaniem na koszt uchyb[iających]* z Szadku, Korczewa, Zduńskiej Woli, Woli Wiązowej, Brzykowa, Sędziejowic, Pożdżenic. Zwrot wynikał zapewne z konieczności dokonania uzupełnień lub korekt w przesłanych wcześniej opisach. Dziekan, ponagląc podwładnych, 16 kwietnia *wysła do Zduńskiej Woli, Szadku, Korczewa po opisy życia*, przesyłając również tego dnia, powtórne ponaglenie w sprawie dostarczenia opisu życia do ks. Kopczyńskiego. Pismem z [15] kwietnia 1835 r. dziekan odpowiedział ww. konsystorzowi *na zwrócone opisy*.

W piśmie datowanym na 18 kwietnia dziekan przesłał konsystorzowi kalickiemu brakujące 10 sztuk opisów życia duchownych *z ogólnem wykazem wszystkich księży w dekanacie*. Zapis ten jest ostatnim dotyczącym sprawy wykazu, zanotowanym w dzienniku podawczym. Można zatem uznać, że odpowiedź ta zaspokoila oczekiwania konsystorza. Czas pozyskania danych do wykazu ostatecznie rozciągnął się do ponad miesiąca, od 14 marca do 18 kwietnia 1835 r.¹⁵

Sam dokument zatytułowany jest jako *Wykaz tabellaryczny duchowieństwa dekanatu szadkowskiego diecezji kujawsko-kaliskiej obejmujący najglówniejsze data wyczerpnięte z opisu życia każdego przez dziekana sprawdzone i poświadczone*. Tytuł sugeruje zastosowanie w dokumencie środków uwierzytelnienia, jednak brak w nim podpisu czy pieczęci dziekana. Analizowany wykaz stanowi prawdopodobnie pozostałą w dokumentacji dziekańskiej kopię dokumentu wysłanego Konsystorzowi Generalnemu Kalickiemu w odpowiedzi na jego polecenie.

Wykaz był zapewne dziełem ówczesnego dziekana. Analiza paleograficzna wskazuje na użycie tej samej ręki i tego samego pióra dla spisania większości ankiet księży, zamieszczonych w tym dokumencie. Jedynie dane księży, Ochmanowskiego, Żdzarskiego i Tockiego są zapisane nieco odmiennie. Fakt ten można powiązać z późnym przesłaniem przez tych księży swego *dossier* do dziekana, co obrazuje dziennik podawczy. Dane te zostały zatem dopisane do już wcześniej zredagowanych. Przepisywanie wielu ankiet przez jedną osobę

---

¹³ W dzienniku brak daty otrzymania pisma przez adresata, podana jest jedynie data jego wystawienia przez nadawcę.

¹⁴ W nawiasach kwadratowych umieszczono fragmenty tekstu, którego odczyt budzi wątpliwości z uwagi na rozmyty atrament.

¹⁵ W diecezji lubelskiej proces gromadzenia danych do ww. wykazu trwał znacznie dłużej, ostatnie wykazy powstały tam 14 sierpnia 1835 r. Zob. S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 95.

było zapewne przyczyną kilku pomyłek, nieścisłości w wykazie. Zapisano np. w życiorysie ks. Paniewskiego *beneficjum parzeczewskie* zamiast *parzeczewskie*, rok urodzenia ks. Woyciechowskiego z 1780 r. zmieniono na 1788 r., jako datę rozpoczęcia nauki w seminarium ks. Grygosińskiego podano 1820 r. zamiast 1828 r. Miejsce urodzenia ks. Kołdowskiego określono jako *jarosławski* zamiast Jarosławki.

Sporządzony tym sposobem wykaz nie był jednak czystopisem. Naniesiono w nim liczne poprawki w opisie kariery ks. Skarżyńskiego w postaci przekreśleń kilku linijek tekstu oraz dopisków międzywierszowych i marginalnych. Przekreślono również zwrot *nie był* w rubryce dotyczącej karalności, poniżej dopisując opis sprawy sądowej.

Dane w wykazie rozmieszczone są w kilkunastu rubrykach, których tytuły w większości zapisano w formie pytań. Tytuły rubryk: 1. *Numer porządkowy*, 2. *Imię, nazwisko, stopień, urząd w hierarchii kościelnej oraz jakie ma ordery i inne ozdoby*, 3. *Data urodzenia, dzień, miesiąc, rok*, 4. *Miejsce urodzenia i stan*, 5. *Miejsce gdzie zostaje*, 6. *Czy ma jaki majątek*, 7. *Gdzie i jakich słuchał nauk i do jakiego wszedł seminarium, kiedy otrzymał święcenia kapłańskie i gdzie zostawał do czasu otrzymania dzisiejszego miejsca z wyrażeniem lat*, 8. *Jakie okazał szczególne zasługi, czy nie odebrał awansów lub nagród i kiedy*, 9. *Czy nie był nagoniony lub karany albo pod sądem i jeśli był za jaki występki i na czym się skończyło*, 10. *Gdzie zostawał i czym się trudnił przez ciąg trwania rokосу w roku 1830/31*, 11. *Czy zdolnym jest do dalszego sprawowania obowiązków*, 12. *Jak się sprawuje pod względem moralnym i jaki jest sposób jego myślenia*, 13. *Uwagi*¹⁶.

Większość odpowiedzi na pytania dotyczy wykształcenia i przebiegu kariery poszczególnych kapłanów. Odpowiedzi na te i pozostałe pytania tworzą krótkie biogramy księży, które prezentują się jak poniżej¹⁷:

1. Jan Gawelczyk urodził się 30 listopada 1773 r. w miejscowości Słupca¹⁸, w rodzinie mieszczańskej. Uczył się w Słupcy od nauk początkowych aż do

---

¹⁶ Zawierający zbliżone treści wykaz-ankieta powstał również w ościennym dekanacie. Duchowni wypełnili go na podstawie kursorii podpisanej 10 listopada 1833 r. przez dziekana dekanatu brzeźnickiego i wysłanej do proboszczów, komendarzy, wikariuszy w dekanacie. Kursorię tę wystosowano na podstawie reskryptu Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego nr 734 z 4 listopada 1833 r., wydanego na mocy polecenia administratora diecezji nr 367 z 3 listopada 1833 r. odnośnie do spisania listy duchowieństwa dekanalnego według załączonego wzoru. Wzór ten m. in. przewidywał informacje dotyczące miejsca pobytu duchownego w czasie „rewolucji” oraz jakie obowiązki pełnił duchowny przed jej wybuchem. Zob. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Księgi dziekańskie, KD 34, s. 3–9.

¹⁷ Zachowano przyjętą w wykazie kolejność opisów.

¹⁸ Miasto w 1827 r. położone w województwie kaliskim, obwodzie konińskim, powiecie pyzdrowskim.

retoryki¹⁹. W wieku 17 lat wstąpił do zakonu franciszkanów w Pyzdrach. Po roku próby²⁰ uczył się przez trzy lata filozofii w Gnieźnie oraz przez dwa lata teologii moralnej i dogmatyki w Poznaniu. Sakrament kapłaństwa otrzymał w 1796 r. Był lektorem filozofii w Piotrkowie i Kaliszu przez dwa i pół roku. Następnie był kapłanem²¹ w kościele parafialnym Srocku półtora roku, a później gwardianem w klasztorze Franciszkanów w Piotrkowie przez rok i kwartał. W roku 1800²² otrzymał w komendę²³ kościół w Moszczenicy²⁴. W 1803 r. został doktorem. W 1807 r. został sekularyzowany²⁵ i do 1810 r. dzierżył beneficjum w Moszczenicy. Od 1810 r. pełnił funkcje proboszcza w Widawie. *Przez dobre prowadzenie się około zbawienia dusz* w 1814 r. został egzaminatorem dekanatu²⁶. W 1817 r. uzyskał desygnację na kanonię łaską od seniora Korabitów. W 1820 r. otrzymał nominację na wicedziekana szadkowskiego. W 1826 r. został mianowany dziekanem dekanatu szadkowskiego i został

¹⁹ Retoryka to jeden z etapów w cyklu nauczania, przyjętym w ówczesnych szkołach średnich. Według podziału wprowadzonego po zatwierdzonej w 1753 r. reformie Szymona Konarskiego szkoły pijarskie dzieliły się na 7 klas: parva, infima, gramatyka, syntaksa, poetyka, retoryka, filozofia. Zob. D. Łukasiewicz, *Szkolnictwo w Prusach Południowych (1793–1806) w okresie reform oświeceniowych*, Poznań–Warszawa 2004, s. 149. Program Komisji Edukacji Narodowej w siedmioklasowej szkole wojewódzkiej z 1777 r. przewidywał naukę, kolejno: języka łacińskiego, arytmetyki, historii, geografii, geometrii, botaniki, fizyki, algebry, logiki, mechaniki, hydrauliki, wiadomości o człowieku, rzemiosłach, prawa, retoryki, poetyki. Zob. M. Mitera-Dobrowolska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966, s. 63.

²⁰ Czas próby to nowicjat, w trakcie którego kandydat na zakonnika poznaje reguły życia w klasztorze. Zob. N. [M. Nowakowski], *Nowicjat*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wettera i Weltego z licznymi jej dopelnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 15, Warszawa 1883, s. 444–446.

²¹ Kapłan to duchowny (niezaliczany do kleru parafialnego), mający obowiązek sprawowania mszy św. i innych posług duchowych, m. in. w domach i kaplicach prywatnych. Kapłan, posiadający własne beneficjum (kapelan), do którego przywiązany był obowiązek odprawiania mszy św. Zob. X. A. S[otkiewicz], *Kapłan*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 9, Warszawa 1876, s. 509–510.

²² W metrykach parafii Moszczenica pojawia się po raz pierwszy w metryce ślubu z 1 lutego 1801 r., udzielając ślubu chłopom: Maciejowi Formińskiemu i Mariannie Ciężkowczance. Zob. Kancelaria parafialna (dalej: KP) w Moszczenicy, *Księga ślubów 1795–1857*, s. 10.

²³ Komendarz (duchowny, który otrzymał komendę) to tymczasowy administrator, pełniący obowiązki parafialne na wakującym probostwie. Zob. S., *Kommenda*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 10, Warszawa 1877, s. 542–543.

²⁴ Według schematyzmu z 1809 r., parafia Moszczenica, której komendarzem był wówczas Jan Gawelczyk, należała do dekanatu tuszyńskiego, leżącego w archidiaconacie łowickim w archidiecezji gnieźnieńskiej. Zob. *Directorium officii divini ac missarum ad usum almae ecclesiae metropolitanae et Archidioecesis Gnesnensis pro anno domini MDCCCX 1810...*, Poznań [1809], s. 121.

²⁵ Odszedł z zakonu, wstępując w szeregi kleru świeckiego.

²⁶ Duchowny, posiadający uprawnienia do egzaminowania kleru dekanalnego w zakresie prawa moralnego, teologii moralnej i dogmatycznej.

kanonikiem honorowym kolegiaty kaliskiej, otrzymując *distinctorium*²⁷ kolegiaty²⁸ kaliskiej.

2. Jan Tylman urodził się 19 lipca 1801 r. w Trzemesznie, w rodzinie mieszczańskiej. W Trzemesznie²⁹ do 13 roku życia uczył się matematyki, geografii, języka łacińskiego, niemieckiego, francuskiego. Następnie w szkołach w Pakości u reformatów³⁰ pobierał nauki języka niemieckiego i łacińskiego itd. Wstąpił do seminarium we Włocławku 19 stycznia 1820 r. i po odbyciu kursu 12 grudnia 1824 r. otrzymał sakrament kapłaństwa. Następnie kolejno był wikariuszem: w Opatówku przez półtora roku, w Pabianicach jeden rok, w Łasku dwa lata i dziewięć miesięcy. W 1829 r. został komendarzem kościoła parafialnego w dobrach rządowych Borszewice, natomiast administrowanie tą parafią rozpoczął na początku czerwca 1830 r.³¹

3. Karol Ochmanowski urodził się 4 listopada 1761 r. w Szadku, w rodzinie mieszczańskiej. Odebrał wykształcenie domowe, potem uczył się w Wieluniu³², następnie słuchał nauk „klasztornych” w Piotrkowie³³. W wieku 22 lat wstąpił

---

²⁷ W treści wykazu termin ten zapisywano w formie *distenktorium*, *destinctorium*. *Distinctorium* to oznaka godności kanonika w kapitule. Zob. J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1, Gniezno 1883, s. 424.

²⁸ Kolegiata to kościół, przy którym znajduje się kapituła kanoników. Zob. S. Kobielus, *Kolegiata*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 327.

²⁹ W Trzemesznie mieściła się wówczas świecka szkoła podwydziałowa (czyli miejska niższego stopnia, która składała się z 2 klas właściwych i elementarnej). W szkołach tego typu uczono języków (polskiego, niemieckiego, łacińskiego), historii, geografii, geometrii, arytmetyki, fizyki, technologii, konstytucji Księstwa Warszawskiego, kaligrafii, rysunków, religii. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1831)*, Lublin 2002, s. 300, 302, 305–306.

³⁰ Reformaci to ruch reformistyczny w łonie zakonu braci mniejszych, czyli bernardynów. Od 1631 r. posiadali kościół w Pakości. Zob. H. E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 87–88. Pakość należała w 1809 r. do dekanatu Żnin w archidiecezji gnieźnieńskiej. Zob. *Directorium...*, s. 132–133.

³¹ W aktach stanu cywilnego parafii Borszewice ks. Tylman pierwszy raz występuje podpisując się pod aktem urodzenia z 4 czerwca 1830 r. Antoniny Michalskiej córki Jana i Kunegundy z Drozdoskich. Ostatni akt urodzenia podpisany przez poprzednika ks. Tylmana jest datowany na 2 czerwca 1830 r. Zob. KP w Borszewicach, Księga urodzeń 1826–1833, s. 201.

³² W drugiej połowie XVIII w. w Wieluniu działalność edukacyjną prowadzili pijarzy. Po utworzeniu Komisji Edukacji Narodowej ich szkoła uzyskała rangę szkoły podwydziałowej. Pijarzy prowadzi również naukę na poziomie początkowym, co być może wpłynęło na likwidację tamtejszej szkoły miejskiej. Zob. Z. Włodarczyk, *Wieluńskie w dobie Prus Południowych 1793–1806*, Wieluń 2005, s. 203; K. Mrozowska, *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783–1793*, Wrocław 1985, s. 106. W czasach Królestwa Polskiego w Wieluniu funkcjonowała szkoła wydziałowa księży pijarów. Szkoły wydziałowe przewidywały naukę w klasie elementarnej i 3 kolejnych klasach. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 272, 278.

³³ Po likwidacji w 1775 r. szkoły jezuitów w Piotrkowie Trybunalskim, szkołę piotrkowską prowadzili pijarzy. Komisja Edukacji Narodowej w 1774 r. wprowadziła w niej naukę w 4 klasach

do seminarium w Łowiczu i tamże 13 czerwca 1786 r. został wyświęcony na kapłana. Był wikariuszem w Bedlnie³⁴, potem proboszczem w Družbicach aż do 1810 r. Dnia 28 listopada 1810 r. odebrał nominację na proboszcza w Buczku.

4. Feliks Kopczyński urodził się 2 stycznia 1802 r. we wsi Baby, zapewne w parafii Wolbórz³⁵. W księgach parafii Dąbrowice, gdzie leży druga miejscowość o tej nazwie, nie odnaleziono jego metryki chrztu³⁶. Pochodził z rodziny szlacheckiej. W szkołach w Pułtusku *nauk słuchał przepisanych od rządu przez lat 4*³⁷. Następnie w Krakowie słuchał *dobrych nauk*. Po powrocie z Krakowa był zastępcą profesora w szkołach podwydziałowych w Tykocinie. W 1822 r. wstąpił do seminarium w Pułtusku i w 1826 r. został wyświęcony na kapłana. Następnie otrzymał *dimissoriae*³⁸ do diecezji sandomierskiej i był tam wikariuszem w Wielgim³⁹, oraz mansjonarzem⁴⁰ w Kłwowie⁴¹ do 1829 r.

---

wraz z klasami początkowymi. Zob. M. Żuchowska-Jaśpińska, *Szkolnictwo w XVI–XVIII w.*, [w:] B. Baranowski (red.), *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, Łódź 1989, s. 197–199. W czasach Komisji Edukacji Narodowej szkoła ta posiadała rangę podwydziałowej. Zob. K. Mrozowska, *Funkcjonowanie...*, s. 106. W okresie Prus Południowych nadal funkcjonowała szkoła księży pijarów, klasyfikowana wówczas jako szkoła średnia, licząca 7 klas. Zob. D. Łukasiewicz, *Szkolnictwo...*, s. 146, 149. Modyfikacje wprowadzone w programie nauczania kolegium pijarów dotyczyły m. in. nauki języka niemieckiego jako obowiązkowego przedmiotu od 1798 r. Zob. Z. Bartczak, *Szkolnictwo w okresie zaborów*, [w:] B. Baranowski (red.), *Dzieje...*, s. 322. Kolegium pijarów, posiadające 4 klasy wydziałowe i jedną elementarną, w 1827 r. zostało rozbudowane o 2 kolejne oddziały, a szkoła zyskała status wojewódzkiej. Zob. tamże, s. 323.

³⁴ W końcu XVIII w. występowały dwie parafie o tej nazwie, położone w archidiecezji gnieźnieńskiej. Jedna należała do dekanatu Żarnów, druga do dekanatu Kutno.

³⁵ Prawdopodobnie chodzi o wieś Baby, położoną w 1827 r. w województwie kaliskim, w obwodzie i powiecie piotrkowskim, w parafii Wolbórz.

³⁶ W 1802 r. z miejscowości Baby nikt o takim nazwisku nie był chrzczony. Zob. KP w Dąbrowicach, Księga chrztów 1782–1813, k. 69v–74.

³⁷ W Pułtusku w czasie Księstwa Warszawskiego znajdowała się szkoła departamentowa (liceum). Szkoły departamentowe przewidywały naukę w 6 klasach. Uczono tam w zakresie pierwszych 4 klas języków (polskiego, francuskiego, niemieckiego, łacińskiego, greckiego), historii, geografii, geometrii, arytmetyki, fizyki, chemii, kaligrafii, rysunków, religii. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 206, 222–224.

³⁸ W treści wykazu termin ten zapisywano w formie *dymissonales*, *dymissonjales*. *Dimissoriae* to akt zrzeczenia się dotychczas zajmowanego stanowiska, dokonywany przez duchownego, który zdecydował się rozpocząć pracę w innej diecezji, przeprowadzony za zgodą zwierzchnika, tj. biskupa. Aprobata biskupa musiała poświadczać, iż kapłan złożył dany urząd dobrowolnie i nie został pozbawiony funkcji w wyniku własnej winy. Zob. X. S., *Dimissoriae*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 4, Warszawa 1874, s. 208.

³⁹ Wielgie w końcu XVIII w. było położone w dekanacie Solec, który od 1818 r. należał do diecezji sandomierskiej. Zob. B. Kumor i F. Z. Obertyński (red.), *Historia kościoła w Polsce*, t. 2: 1764–1945, cz. 1: 1764–1918, Poznań–Warszawa 1979, s. 483, mapa zał. pt. *Metropolie i diecezje na ziemiach polskich w 1860 r.*

⁴⁰ Kapłan, posiadający uposażenie, zobowiązujące go, zgodnie z wolą fundatorów, do odprawiania dodatkowych nabożeństw. Zob. W. Wlazlak, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005, s. 63.

Stamtąd otrzymał przeniesienie do diecezji kujawsko-kaliskiej, gdzie był komendantem w Chabelicach i Stróży do 1831 r. Dnia 28 maja 1831 r. został komendantem kościoła w Brzykowie.

5. Franciszek Koźmiński urodził się 29 stycznia 1756 r. w miejscowości Grabów Wójtostwo⁴², w rodzinie szlacheckiej⁴³. Uczył się w Kaliszu u jezuitów⁴⁴ aż do ukończenia retoryki. Wstąpił do zakonu benedyktynów w Lubiniu⁴⁵. Po odbytej próbie ukończył kursy filozofii i teologii. 5 października 1780 r. otrzymał sakrament kapłaństwa. Był lektorem filozofii, a później teologii przez sześć lat. Później został spowiednikiem benedyktynek w Wilnie przez trzy lata. Po powrocie z Wilna został sekularyzowany w 1792 r. Był proboszczem we wsi Szczury⁴⁶ przez osiemnaście lat, w Skoszewach⁴⁷ dwa lata⁴⁸. W 1809 r. został proboszczem w Burzeninie. Przez *niejaki czas* zastępował wicedziekana sieradzkiego. W 1818 r. został nominowany kanonikiem honorowym kolegiaty łaskiej.

6. Franciszek Lewandowicz urodził się 30 marca 1804 r. w Warcie, w rodzinie mieszczańskiej. Ukończył szkołę w Warcie, ucząc się m. in. języka łacińskiego i niemieckiego⁴⁹. W 1825 r. wstąpił do seminarium diecezjalnego we Włocławku, gdzie po odbyciu trzyletniego kursu otrzymał 3 sierpnia 1828 r.

---

⁴¹ Klwów w końcu XVIII w. był położony w dekanacie Skrzynno, od 1818 r. należał do diecezji sandomierskiej. Zob. B. Kumor, Z. Obertyński (red.), *Historia...*, s. 483, mapa zał. pt. *Metropolie i diecezje na ziemiach polskich w 1860 r.*

⁴² Może to Wóldarstwo Grabowskie, w końcu XIX w. graniczące z miastem Grabów w powiecie Ostrzeszów.

⁴³ Wywodził się z rodziny Koźmińskich herbu Poraj. Zob. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 12, Warszawa 1906, s. 126.

⁴⁴ W 1773 r. kolegium jezuitów w Kaliszu liczyło ok. 800 uczniów i 12 profesorów. Zostało wówczas przejęte przez Komisję Edukacji Narodowej, jednak nadal nauczano tam 17 jezuitów. Zob. L. Grzebień (oprac.), *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac., Kraków 2004, s. 261; za czasów Komisji Edukacji Narodowej szkoła w Kaliszu posiadała status podwydziałowej. Zob. K. Mrozowska, *Funkcjonowanie...*, s. 106. Szkoła akademicka w Kaliszu liczyła w latach dziewięćdziesiątych XVIII w. sześć klas. Zob. D. Łukasiewicz, *Szkolnictwo...*, s. 151. W czasach Królestwa Polskiego mieściła się tutaj szkoła o randze wojewódzkiej (departamentowej). Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 224.

⁴⁵ W Lubiniu znajdował się klasztor Benedyktynów, należący do Kongregacji Polskiej św. Krzyża. Lubiń w końcu XVIII w. należał do dekanatu Śrem w diecezji poznańskiej. Zob. H. E. Wyczawski, *Przygotowanie...*, s. 67.

⁴⁶ Parafia Szczury należała w końcu XVIII w. do dekanatu kaliskiego, który stanowił część archidiecezji gnieźnieńskiej.

⁴⁷ Parafia Skoszewy należała w końcu XVIII w. do dekanatu zgierskiego, który stanowił część archidiecezji gnieźnieńskiej.

⁴⁸ Z chronologii wydarzeń wynika, iż pełnił funkcje proboszcza w Szczurach i Skoszewach jednocześnie, lub też popełniono błąd w wykazie, podając niewłaściwy okres sprawowania tej funkcji we wspomnianych parafiach.

⁴⁹ W Warcie znajdowała się wówczas szkoła księży bernardynów, która w 1811 r. uzyskała status podwydziałowej. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 299–300, 305–307.

sakrament kapłaństwa. Następnie został wikariuszem w Złoczewie, a po miesiącu w Burzeninie.

7. Konstanty Machowicz urodził się 15 listopada 1799 r. w Kaliszu, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w szkołach wojewódzkich kaliskich, gdzie odebrał świadectwo złożonego egzaminu *maturitatis*⁵⁰. Następnie wstąpił do seminarium diecezjalnego we Włocławku w 1825 r., gdzie po odbytych trzyletnim kursie otrzymał sakrament kapłaństwa w 1828 r. Kolejne dwa lata był wikariuszem w Szadku. 11 sierpnia 1830 r. został proboszczem w Grabnie.

8. Franciszek Pawlikowski urodził się w 1800 r. w miejscowości Dobra⁵¹, w rodzinie chłopskiej. Uczył się we Włocławku u reformatów⁵². Następnie wstąpił do seminarium diecezjalnego we Włocławku w 1822 r., a po odbytych kursie otrzymał sakrament kapłaństwa. Kolejno był wikariuszem: od 1825 r. w Raciążku w dekanacie nieszawskim⁵³, 1826⁵⁴–1829 w Łasku, a następnie został komendantem w Korczewie.

9. Jan Kołdowski urodził się 30 kwietnia 1762 r. w Jarosławkach⁵⁵, w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w gimnazjum poznańskim⁵⁶ we wszystkich klasach aż do retoryki. Wstąpił do seminarium w Poznaniu i tam został wyświęcony na kapłana w 1789 r. Został instalowany⁵⁷ na dziekanie⁵⁸ łaską w 1789 r.⁵⁹ Od 1789

---

⁵⁰ Egzamin maturalny. Pierwszą maturę w dziejach szkolnictwa polskiego zorganizowano w szkołach departamentowych Księstwa Warszawskiego w roku szkolnym 1813/14. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 221–222.

⁵¹ Prawdopodobnie chodzi o wieś Dobra, położoną w 1827 r. w województwie, obwodzie i powiecie płockim, w parafii Łętowo.

⁵² W tym czasie we Włocławku funkcjonowała „wyższa” szkoła elementarna księży reformatów. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 280.

⁵³ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1826...*, Warszawa [1825], s. 92.

⁵⁴ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 3tio post bissextilem 1827...*, Warszawa [1826], s. 106.

⁵⁵ Według Korytkowskiego, urodził się w sąsiadującym z Jarosławkami, Wieszczyźnie pod Śremem. Był synem Tomasza Kołdowskiego herbu Korab i Konstancji Mężynskiej herbu Kościeszka. Zob. J. Korytkowski, *Pralaci...*, t. 2, Gniezno 1883, s. 270–271.

⁵⁶ Za czasów komisji Edukacji Narodowej szkoła w Poznaniu posiadała rangę wydziałowej. Zob. K. Mrozowska, *Funkcjonowanie...*, s. 106. Program nauczania w poznańskiej szkole akademickiej realizowano w okresie Prus Południowych w ramach 7 klas. Zob. D. Łukasiewicz, *Szkolnictwo...*, s. 152–153.

⁵⁷ Instalacja to ceremonia wprowadzenia w posiadanie beneficjum lub na urząd kościelny duchownego przeznaczony do pełnienia tych godności przez zwierzchnika. W znaczeniu wąskim termin ten dotyczy tylko wprowadzenia kanonika na kanoniję. Zob. X. A. S[otkiewicz], *Instalacja*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 8, Warszawa 1876, s. 204.

⁵⁸ Dziekan kapitulny to prałat kapituły katedralnej lub kolegiackiej. Dziekan kapitulny stał na czele kapituły bądź na drugiej pozycji w hierarchii kapitulnej. Zob. T. Pawluk, *Dziekan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 587.

do 1811 r. był proboszczem w Restarzewie. W 1811 r. został wprowadzony na kanonię gnieźnieńską, w 1814 r. uposażoną dobrami w Kłecku. Był kanonikiem łączącym, posiadał *distinctorium* metropolitalne gnieźnieńskie i *potestatem celebrandi in pontificalibus*⁶⁰ we właściwym kościele. W 1814 r. był powołany na proboszcza infułata⁶¹ kolegiaty Łask⁶², w 1819 r. suprymowanego⁶³. W 1809 r. został wybrany seniorem rodu Korab⁶⁴. Był ponadto powołany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego na wizytatora generalnego⁶⁵ diecezji. Zmarł dwa miesiące po sporządzeniu wykazu 13 czerwca 1835 r. w probostwie w Łasku⁶⁶ (zob. fot. 1).

10. Ignacy Bogusławski urodził się 5 lipca 1807 r. w miejscowości Żeliszaw⁶⁷, w rodzinie szlacheckiej⁶⁸. Uczył się w Wieluniu *od początku aż do końca*

---

⁵⁹ Został dziekanem kolegiaty łaskiej. Na tym stanowisku występuje w 1809 r. Zob. *Directorium officii divini ac missarum ad usum almae ecclesiae metropolitanae et Archidioecesis Gnesnensis pro anno domini MDCCCX 1810...*, Poznań [1809], s. 94.

⁶⁰ Prawo do odprawiania mszy w stroju kanonika – przywilej infułata.

⁶¹ Infułat to duchowny, który nie będąc biskupem, posiada przywilej stolicy apostolskiej na używanie podczas sprawowania uroczystej mszy św. i na innych obrzędach, ubioru biskupa, czyli infuły, tj. mitry, pastorału itp. Zob. X. A. S[otkiewicz], *Infulat*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 8, Warszawa 1876, s. 119–120; P. Szkutnik, *Źródła...*, s. 125.

⁶² Godności te były ze sobą zespolone: *każdy infulat łaski był urodzony[m] kanonik[iem] metropolitalny[m] gnieźnieński[m], z funduszu Klecko, a to bullą papieską z roku 1637, [...] miał nadto przyłączoną kanonię łączącą funduszu Kolacin i probostwo w Domaniewicach, oraz probostwo w Głownie [...]*. Zob. J. K. Kołdowski, *Wiadomość o kościele i infulacji w Łasku*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Łask. Dzieje miasta*, Łask 1998, s. 524.

⁶³ Suprymowany, czyli zniesiony w wyniku kasaty. W 1819 r. na mocy rozporządzenia arcybiskupa warszawskiego suprymowana została kolegiata łaska, przy czym tamtejszemu proboszczowi zachowano tytuł infułata i przeznaczono do pomocy 2 wikariuszy. Zob. Tamże, s. 526.

⁶⁴ Rodziny, pieczętujące się herbem Korab, zamieszkałe w czasie I Rzeczypospolitej w województwach kaliskim i sieradzkim, posiadały prawo prezentowania, czyli wybierania osób na stanowiska w kolegiacie łaskiej. Wybierany w Łasku z ich grona senior rodu stawał się kolatorem, dysponentem tych uprawnień. Tamże, s. 521–522.

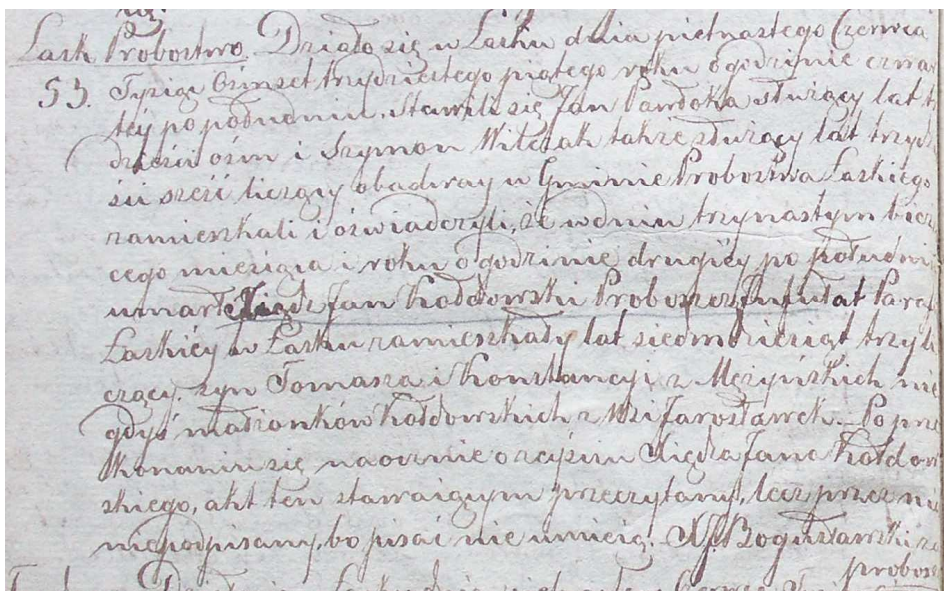
⁶⁵ Duchowny, posiadający uprawnienia do przeprowadzenia wizytacji generalnej. Prawo do tych czynności na mocy władzy wypływającej z własnego urzędu posiadali arcybiskupi oraz od drugiej połowy XVI w., na mocy upoważnienia, ich delegaci, czyli np. dziekani, kanonicy, archidiaconi. Zob. S. Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej. Część 1. Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Zeszyt 1. Sygnatury 1–20: Akta z lat 1602–1755*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1974, t. 28, s. 47–48.

⁶⁶ KP w Łasku, Księga zmarłych 1835–1843, s. 18.

⁶⁷ W 1827 r. wieś Żeliszaw była położona w województwie kaliskim, w obwodzie kaliskim, w powiecie warckim, w parafii Błaszki.

⁶⁸ Ks. Ignacy Napoleon Bogusławski herbu Ostoja wraz z bratem Antonim Janem (synowie Antoniego Onufrego i Salomei Bobowskiej) wylegitymowali się ze szlachectwa w 1843 r. Zob. E. Sęczys (oprac.), *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000, s. 38.

i w szkołach wojewódzkich w Piotrkowie aż do szóstej klasy. Wstąpił do seminarium diecezjalnego we Włocławku w 1828 r., gdzie po odbytych kursie otrzymał święcenia kapłańskie w 1831 r., następnie został wikariuszem w Łasku. Od 9 czerwca 1833 r. jego podpis widnieje pod kolejnymi aktami stanu cywilnego w parafii Łask⁶⁹. Ks. Bogusławski podpisał m. in. akt zgonu swego przełożonego ks. Kołdowskiego.

Fot. 1: Akt zgonu ks. Jana Kołdowskiego z 1835 r.

Źródło: KP w Łasku, Księga zmarłych 1835–1843, s. 18

11. Michał Petrykowski urodził się 11 września 1803 r. w Wieluniu Zalesie⁷⁰, w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w szkołach publicznych w Żurominie⁷¹. Po ukończonych klasach był nauczycielem w Kowalu. Następnie wstąpił do zgromadzenia księży komunistów⁷² w Węgrowie⁷³, skąd przez wypadek śmierci ojca

⁶⁹ KP w Łasku, Księga urodzonych 1826–1833, s. 630.

⁷⁰ W 1827 r. Wieluń Zalesie, był wsią drobnej szlachty, położoną w województwie płockim, w obwodzie i powiecie mławskim, w parafii Zgliczyn.

⁷¹ W Żurominie znajdowała się wówczas szkoła wydziałowa, prowadzona przez księży reformatów. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 287. Żuromin należał wtedy do powiatu Mława w województwie płockim. Zob. F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830, Mapa polityczna Królestwa Polskiego.

⁷² Komuniści to jeden z zakonów kleryków regularnych, formacji zakonnych, które często nie wymagały ślubów zakonnych. Członkowie zwykle nie nosili habitów, lecz różnego kroju sutanny księży świeckich. Swoje rezydencje nazywali domami (nie klasztorami). Komuniści, zwani też bartoszkami, oficjalnie nazywali się Instytutem Księży Świeckich Wspólnie Żyjących. W latach

dla sprawowania interesów familijnych wyszedł, po ukończeniu dopiero których wstąpił do seminarium we Włocławku w końcu 1827 r. lub na początku 1828 r.⁷⁴, gdzie został wyświęcony na kapłana w 1830 r. Następnie do 18 grudnia 1834 r. był wikariuszem w Brzeźnicy, a potem w Łasku.

12. Erazm Śmiechowicz urodził się 13 czerwca 1779 r. w Widawie, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w Kaliszu, następnie wstąpił do zgromadzenia bernardynów w Poznaniu. Uczył się filozofii w Poznaniu, a teologii w Toruniu. Został wyświęcony na kapłana w 1801 r. w Chełmży⁷⁵. Po sekularyzacji w 1807 r. był wikariuszem w Kamiensku. W 1809 r. został instytuowany⁷⁶ na proboszcza w Marzeninie.

13. Marcin Żdzarski urodził się 9 listopada 1786 r. we wsi Drochlin⁷⁷, w rodzinie chłopskiej. Początkowe nauki pobierał w domu przy rodzicach, potem w Krakowie, następnie klasyczne w Piotrkowie. Po ukończeniu szkół wstąpił w 1808 r. do seminarium łowickiego, a w 1811 r. został wyświęcony na kapłana w Warszawie. Następnie był kolejno: wikariuszem w Rzgowie przez dziewięć miesięcy, od marca 1812 r. komendarzem w Mikołajewicach⁷⁸ przez cztery lata, od 1816 r. proboszczem w Poźdżenicach.

14. Franciszek Borgiasz⁷⁹ Grygosiński, urodził się 10 października 1806 r. w Praszce, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w szkołach prywatnych i publicznych w Wieluniu. W 1828 r.⁸⁰ wstąpił do seminarium we Włocławku, skąd po

---

1711–1836 funkcjonowali w Węgrowie. Zob. H. E. Wyczawski, *Przygotowanie...*, s. 100, 103–104 oraz S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 522.

⁷³ Węgrów był wówczas siedzibą dekanatu w powstałym w 1818 r. biskupstwie podlaskim, czyli janowskim (z rezydencją biskupią w Janowie Podlaskim). Zob. B. Kumor i F. Z. Obertyński (red.), *Historia...*, s. 483, mapa zał. pt. *Metropolie i diecezje na ziemiach polskich w 1860 r.*

⁷⁴ Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1. post bissextili 1829...*, Warszawa [1828], s. 127.

⁷⁵ Parafia i dekanat Chełmża były położone w końcu XVIII w. w diecezji chełmińskiej.

⁷⁶ Instytucja kanoniczna (*institutio canonica*) to nadanie beneficjantowi władzy duchownej oraz praw wynikających z beneficjum przez zatwierdzenie duchownego wybranego czy nominowanego na to beneficjum. Instytucji kanonicznej dokonywał zwykle biskup. Zob. X. A. S[otkiewicz], *Instytucja kanoniczna*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, t. 8, Warszawa 1876, s. 214–215.

⁷⁷ Chodzi prawdopodobnie o wieś i parafię Drochlin, położoną w 1827 r. w województwie krakowskim, w obwodzie olkuskim, powiecie lelowskim.

⁷⁸ Jest identyczny z Marcinem Dziarskim, który w metrykach łacińskich parafii Mikołajewice występuje po raz pierwszy w metryce chrztu Katarzyny, córki Jana i Joanny Kołodziejczyków z 22 marca 1812 r., jego poprzednik celebrował chrzest po raz ostatni 17 marca 1812 r. Zob. KP w Mikołajewicach, Księga chrztów 1802–1817, s. 97–98.

⁷⁹ Imię to wskazuje, iż patronem ks. Grygosińskiego był św. Franciszek Borgiasz (Borja y Aragon). Zob. H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2002, s. 237–238.

⁸⁰ W wykazie błędnie podano rok 1820. Zob. *Ordo divini...1829...*, s. 127.

roku został przeniesiony do głównego seminarium, mieszczącego się w Warszawie na *Królewsko-Aleksandryjskim Uniwersytecie*, na Wydział Teologiczny⁸¹. Został wyświęcony na kapłana 8 grudnia 1831 r. Następnie był kolejno: wikariuszem w Piotrkowie, zastępcą proboszcza w Mierzynie⁸², od marca lub kwietnia 1834 r. wikariuszem w Restarzewie⁸³.

15. Jakub Cichocki urodził się 15 lipca 1807 r. we wsi Tuchlin⁸⁴, w rodzinie szlacheckiej. Uczył się u pijarów *nauk właściwych*⁸⁵. Wstąpił do seminarium we Włocławku w 1830 r. W 1832 r. otrzymał sakrament kapłaństwa. Następnie był kolejno: wikariuszem w Przedeczu⁸⁶ przez jeden rok, potem w Praszce, od 1834 r. komendantem w Ruścu⁸⁷.

16. Jan Leśniewski urodził się w 1775 r. w miejscowości Trzeciaki⁸⁸, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w Wieluniu. Słuchał nauk u księży pijarów, *jakie tylko były dawane*. W 1796 r. wstąpił do seminarium w Łowiczu. W 1798 r. otrzymał święcenia kapłaństwa. Był wikariuszem w Łasku do 1815 r. Następnie został proboszczem w Szadku. Był kanonikiem honorowym łączyckim, posiadał *distinctorium* łączyckie. Przez dwanaście lat był dziekanem dekanatu szadkowskiego.

---

⁸¹ Królewski Uniwersytet Warszawski założono w 1816 r. Posiadał pięć wydziałów, w tym Wydział Teologiczny, któremu papież Pius VII nadał prawo kreowania magistrów, doktorów teologii i prawa kanonicznego. Na wydział ten miała uczęszczać pewna liczba alumnów przysłanych z seminariów diecezjalnych. Początkowo okres studiów trwał tam trzy lata, a od 1822 r. cztery lata. Zob. A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX w.*, Lublin 1961, s. 226–227.

⁸² Parafia Mierzyn należała w 1835 r. do dekanatu piotrkowskiego w diecezji kujawsko-kaliskiej. Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1836...*, Warszawa [1835], s. 110.

⁸³ W aktach stanu cywilnego parafii Restarzew występuje po raz pierwszy w akcie urodzenia Katarzyny, córki Kazimierza i Marianny Drzazgów, z 6 kwietnia 1834 r. jako zastępca plebana, jego poprzednik podpisał, jako ostatni, akt z 13 marca 1834 r. Zob. KP w Restarzewie, Księga urodzeń 1826–1835, s. 395–96.

⁸⁴ W wykazie podano miejscowość *Tuchla*, prawdopodobnie tożsamą z wsią Tuchlin, położoną w 1827 r. w województwie płockim, obwodzie i powiecie ostrołęckim, w parafii Poręba.

⁸⁵ Być może chodzi o szkołę wojewódzką. W 1823 r. księża pijarzy prowadzili w Królestwie Polskim cztery szkoły tej rangi: w Łukowie, Radomiu, Warszawie, na Żoliborzu. Program szkół wojewódzkich z 1822 r. przewidywał naukę języków (polskiego, francuskiego, niemieckiego, łacińskiego, greckiego), historii, geografii, geometrii, arytmetyki, algebry, fizyki, chemii, kaligrafii, rysunków, religii, naukę moralną i obyczajową w ramach sześciu klas. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 237, 339.

⁸⁶ Parafia Przedecz należała w 1835 r. do dekanatu izbickiego w diecezji kujawsko-kaliskiej. Zob. *Ordo divini...1836...*, s. 75.

⁸⁷ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1835...*, Warszawa [1834], s. 93.

⁸⁸ Chodzi prawdopodobnie o Trzeciaki, leżące w końcu XIX w. w powiecie sieradzkim, gminie i parafii Klonowa, należącej w końcu XVIII w. w ramach parafii Uników do dekanatu warckiego.

17. Hippolit Cymbalski urodził się 21 sierpnia 1809 r. w Uniejowie, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w Warcie u bernardynów, później w Piotrkowie u pijarów, nauk klasycznych. Do seminarium wstąpił w 1830 r. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1833 r. we Włocławku. Następnie został wikariuszem w Szadku.

18. Paweł Emeryk Skarzyński urodził się 25 stycznia 1798 r. w miejscowości Dzierzków⁸⁹, w rodzinie szlacheckiej. Do 1816 r. uczył się w szkołach wojewódzkich w Radomiu⁹⁰. Przyjął *sukienkę* u benedyktynów na Łysej Górze w 1817 r. Następnie z powodu *suppre*⁹¹ wstąpił do seminarium w Sandomierzu. W 1820 r. odebrał święcenia kapłańskie w Sandomierzu. Przez rok pracował jako kapelan w dobrach księżnej Sapieżyny w Wysokiej⁹². Później na własne żądanie został przeniesiony na wikariat do miasta Jastrzębia⁹³, gdzie przebywał sześć miesięcy. Po uzyskaniu *dimissoriae* przeniósł się stamtąd do diecezji kujawsko-kaliskiej, gdzie był komendantem w Chabielicach przez rok i trzy miesiące, a od 11 lutego 1824 r. komendantem w Sędziejowicach.

19. Ludwik Paniewski urodził się 30 lipca 1784 r. w miejscowości Buk, w rodzinie mieszczańskiej. Uczył się w liceum poznańskim. Wstąpił do seminarium poznańskiego w 1805 r. 17 marca 1812 r. został wyświęcony na kapłana. Następnie do 1815 r. był wikariuszem przy kościele w Rozdrażewie⁹⁴. Później został prezentowany⁹⁵ na beneficjum parzęczewskie⁹⁶, gdzie był *canonice institutus* do

---

⁸⁹ W 1827 r. wieś Dzierzków leżała w województwie sandomierskim w obwodzie, powiecie i parafii radomskiej.

⁹⁰ Szkoła wojewódzka w Radomiu w 1816 r. była prowadzona przez księży pijarów, liczyła 135 uczniów oraz 10 profesorów i nauczycieli. Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 224.

⁹¹ Określenie *suppre*, użyte w treści wykazu, oznacza termin supresja, czyli zniesienie, kasatę klasztoru lub całego zakonu na określonym terytorium. Klasztor Benedyktynów na Świętym Krzyżu (na Łysej Górze) został zlikwidowany na mocy supresji w 1819 r. Zob. E. Jabłoński-Deptuła, *Przystosowanie i opór. Zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1983, s. 70–71, 499.

⁹² Chodzi prawdopodobnie o parafię Wysoka, położoną w końcu XVIII w. w pobliżu miasta Jastrzęb, w dekanacie Radom w diecezji krakowskiej; E. Sapieha (*Dom Sapieżyński*, Warszawa 1995, s. 639–695) nie wymienia dóbr Sapiehów położonych w Małopolsce.

⁹³ Jastrzęb należał do województwa sandomierskiego. Zob. F. Rodecki, *Obraz...*, Mapa polityczna Królestwa Polskiego. Był położony w dekanacie Kunów, od 1818 r. w diecezji sandomierskiej. Zob. B. Kumor, *Ustrój...*, s. 206, 561; B. Kumor, Z. Obertyński (red.), *Historia...*, s. 483, mapa zał. pt. *Metropolie i diecezje na ziemiach polskich w 1860 r.* Jeszcze w XIX w. utracił prawa miejskie. Zob. *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1993, k. 13.5: *Ziemie polskie w okresie zaborów*.

⁹⁴ Parafia Rozdrażew w końcu XVIII w. należała do dekanatu koźmińskiego, który stanowił część diecezji poznańskiej. Pozostała w niej również w XIX w., a więc na terenie zaboru pruskiego. Zob. B. Kumor, Z. Obertyński (red.), *Historia...*, s. 483, mapa zał. pt. *Metropolie i diecezje na ziemiach polskich w 1860 r.*

⁹⁵ *Praesentatus* – prezentowany, przedstawiony na urząd kościelny. Zob. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 533.

1825 r. Po dobrowolnej rezygnacji uzyskał przeniesienie do diecezji kujawsko-kaliskiej. Pełnił następnie obowiązki komendarza przy kościele Góra⁹⁷ przez dwa lata. Stamtąd w 1827 r. został prezentowany na beneficjum Tokary⁹⁸, gdzie przebywał sześć lat. Następnie został komendarem w Strońsku.

20. Augustyn Hartmanowicz urodził się 4 września 1796 r. w Warszawie, w rodzinie mieszczańskiej. Nauki początkowe pobierał u *niejakiego Bude*⁹⁹ w Warszawie przy ul. Elektorальной. Następnie uczył się u reformatów. W wieku 17 lat wstąpił do klasztoru reformatów w Szczawinie Kościelnym¹⁰⁰, gdzie również *szuchał nauk*. W 1819 r. został wyświęcony na kapłana. Następnie był kolejno: profesorem kleryków przez pięć lat, kaznodzieją przez dwa lata, później zapewne prowadził chór¹⁰¹. W 1827 r. został komendarem w Ruścu, a w maju 1831 r. w Szczercowie.

21. Franciszek Matuszewski urodził się 15 listopada 1802 r. w miejscowości Gostów¹⁰², w rodzinie chłopskiej. Uczęszczał do czterech klas w gimnazjum w Poznaniu, następnie kontynuował naukę w Kaliszu¹⁰³. W 1830 r. wstąpił do seminarium we Włocławku. W 1833 r. został wyświęcony na kapłana. Pełnił obowiązki wikariusza kolejno: w Trąbczynie, w Zadzimiu, od 1834 r. w Woli Wiązowej¹⁰⁴.

22. Brak opisu – wolna karta.

23. Adam Woyciechowski urodził się 21 grudnia 1780 r.¹⁰⁵ w Opatówku, w rodzinie szlacheckiej. Uczył się w szkołach kaliskich aż do ostatniej klasy.

⁹⁶ Paręczewo w 1818 r. należało do dekanatu zbąszyńskiego w diecezji poznańskiej. Duszpasterzem tej parafii był wówczas Jan Ludwik Panicki tożsamy z Ludwikiem Paniewskim. Zob. *Ordo officii divini ad usum dioecesis posnaniensis pro Anno domini 1819...*, Poznań [1818], s. 103.

⁹⁷ Parafia Góra należała w 1835 r. do dekanatu Staw w diecezji kujawsko-kaliskiej. Zob. *Ordo divini...1836...*, Warszawa [1835], s. 92.

⁹⁸ Tokary należały w 1835 r. do dekanatu Staw w diecezji kujawsko-kaliskiej. Zob. tamże, s. 93.

⁹⁹ Być może chodzi o nauczyciela o nazwisku Boder, należącego do elity prywatnych nauczycieli, prowadzących pensje i stancje dla chłopców w Warszawie w końcu XVIII w. Zob. Z. Chyra, *Nauczyciele prywatni (1764–1807)*, [w:] J. Leskiewiczowa (red.), *Spoleczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 6, Warszawa 1974, s. 39.

¹⁰⁰ Szczawin Kościelny to placówka reformatów, należąca w końcu XVIII w. do prowincji wielkopolskiej tego zakonu, w 1827 r. wieś położona w województwie mazowieckim, w obwodzie i powiecie gostyńskim, w parafii Suserz.

¹⁰¹ W treści wykazu określono jego funkcję jako *scholaris*. *Scholaris* – szkolarz, żak, uczeń, kantor. Zob. A. Jougan, *Słownik...*, s. 609.

¹⁰² W treści wykazu podano miejscowość *Gostów*, prawdopodobnie tożsamą z wsią Gostów (Gostuń), położoną w 1827 r. w województwie kaliskim, w obwodzie konińskim, powiecie pyzdrowskim, w parafii Giewartów.

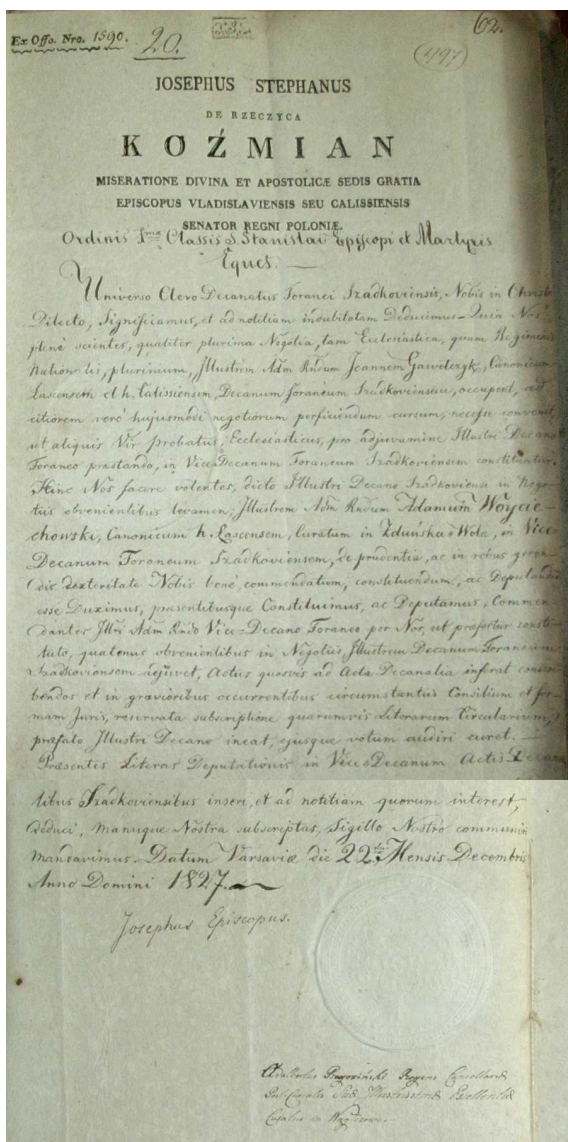
¹⁰³ W miastach tych funkcjonowały wówczas szkoły departamentowe (województwie). Zob. A. Winiarz, *Szkolnictwo...*, s. 223–224.

¹⁰⁴ *Ordo divini...1835...*, s. 94.

¹⁰⁵ Zamieszczono datę zaczerpniętą ze schematyzmu (Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno domini 1842...*, Warszawa [1841], s. 4.), w wykazie podano zbyt późną, tj. 28 grudnia 1788 r.

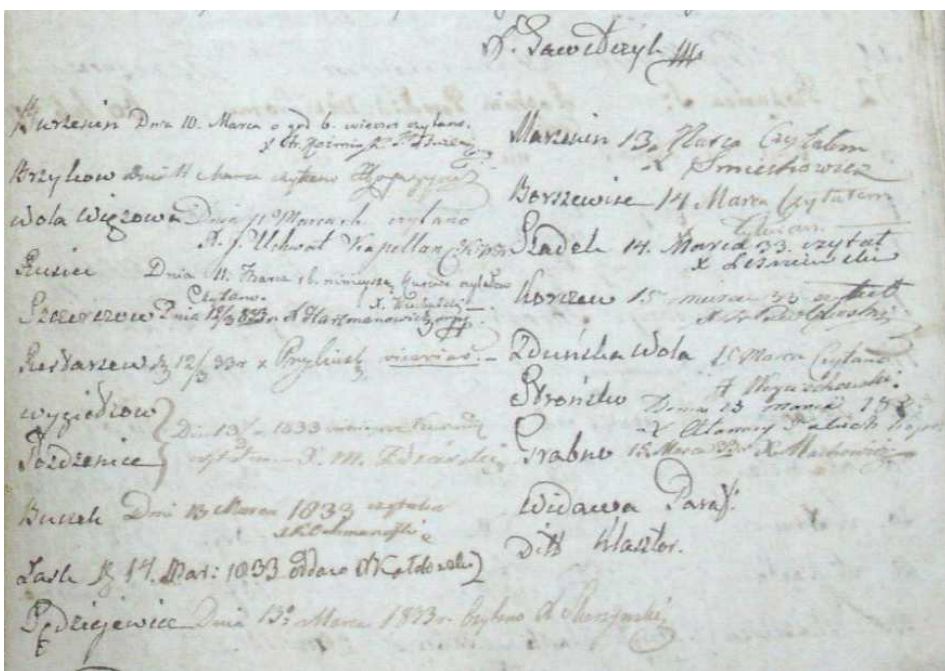
Wstąpił do seminarium gnieźnieńskiego w 1802 r. W 1804 r. otrzymał sakrament kapłaństwa. Następnie został wikariuszem w Opatówku, a w 1807 r. proboszczem w Zduńskiej Woli. Dla *stałości*¹⁰⁶ otrzymał nominację na wicedziekana dekanatu szadkowskiego 22 grudnia 1827 r., (zob. fot. 2), ponadto kanonię kaliską, a w 1832 r. probostwo w Restarzewie.

Fot. 2. Nominacja ks. Adama Wojciechowskiego na wicedziekana dekanatu szadkowskiego, podpisana przez ks. biskupa kujawsko-kaliskiego Józefa Koźmiana 22 grudnia 1827 r. Uwaga: karty 62 i 62v. zostały połączone
Źródło: ADWi, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 20

¹⁰⁶ Stały to stateczny, nieporuszony, niewahający się. Zob. S. B. Linde (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 5, Lwów 1859, s. 432.

24. Józef Tocki urodził się 19 września 1805 r. we wsi Kalittken¹⁰⁷ w Prusach Zachodnich, w rodzinie szlacheckiej. Uczył się najpierw w Gdańsku, a potem w Chojnicach w gimnazjum królewskim. Po ukończeniu szkół przybył do Królestwa Polskiego w lipcu 1830 r. We wrześniu 1830 r. wstąpił do seminarium św. Krzyża w Warszawie, gdzie uczył się do 19 lutego 1831 r. Stamtąd udał się do Włocławka i *bawił* u mecenasa Józefa Sokołowskiego w Wilkowicach¹⁰⁸. Tego samego roku w marcu udał się do Prus Zachodnich do domu rodziców i dopiero po dziewięciu miesiącach powrócił do Warszawy w celu zakończenia nauki. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1834 r. we Włocławku i został wikariuszem w Zduńskiej Woli.

Fot. 3. Podpisy księży dekanatu szadkowskiego z marca 1833 r. Poza duszpasterzami parafii Wola Wiązowa, Rusiec, Restarzew i Strońsko byli oni identyczni z wymienionymi w wykazie z 1835 r.
Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 26

¹⁰⁷ W treści wykazu podano miejscowość *Kaliepken*, prawdopodobnie tożsamą z wsią Kalittken (Kalitka), położoną w końcu XIX w. powiecie suskim, w parafii Iława. W okresie zaborów obszar ten stanowił część Prus Zachodnich.

¹⁰⁸ Prawdopodobnie chodzi o Wilkowie, położone w końcu XIX w. w powiecie włocławskim, w gminie Śmiłowice, parafii Chocień.

Kolejność biogramów w wykazie duchowieństwa dekanatu szadkowskiego nie jest alfabetyczna. Poza opisem życia dziekana, znajdującym się na pierwszym miejscu, raczej przypadkowa i niepowiązana z lokalną hierarchią, np. opis nr 6 wikariusza w Burzeninie poprzedza biogram proboszcza w Grabnie. Układ biogramów trudno też powiązać z kolejnością ich nadsyłania przez podwładnych dziekanowi, np. biogram ponaglanego w ostatniej kolejności ks. Kopczyńskiego znajduje się na miejscu 4. Numeracja biogramów przewiduje 24 pozycje. Nie została wypełniona karta przeznaczona na opis nr 22. Zatem wykaz prezentuje sylwetki 23 duchownych. Wolną kartę prawdopodobnie pozostawiono na biogram ks. Głogowskiego, który był komendantem parafii Wygiełzów. Nominacja na to stanowisko nastąpiła w trakcie tworzenia wykazu. W 1835 r. pod nr 75 dziekan szadkowski zapisał w dzienniku podawczym informację o nadesłaniu pisma od konsystorza kaliskiego z 30 marca 1835 r., adnotując przy nim: *czytałem komendę wydaną na ks. Maksymiliana Głogowskiego do Wygiełzowa*.

Wykaz, jak wspomniano, prezentuje łącznie 23 duchownych, w tym 9 proboszczów (40% ogółu) określanych też mianem plebanów (w tym jednego infułata z kapituły), 7 komendarzy (30% ogółu) i 7 wikariuszy (30% ogółu). Udział duchownych na stanowisku proboszcza, zapewniającym stabilizację zawodową, jest dość niski w porównaniu z sąsiednią diecezją kielecko-krakowską. W połowie XIX w. wśród kleru parafialnego proboszczowie stanowili tam 62%, administratorzy (komendarze) 17%, a wikariusze 21%¹⁰⁹.

W 1835 r. dekanat szadkowski składał się z 19 parafii (zob. ryc. 1).

Przyjmując, iż pracowało w nim wówczas *de facto* 24 księży, na jedną parafię przypadało 1,2 duchownych. Wykazany stopień zagęszczenia jest zatem nieco niższy od średnich w całym Królestwie Polskim. W latach 1820–1830 na jedną parafię w Królestwie przypadało 1,6 duchownych, podobnie było w Galicji. Taka sama (1,2) przeciętna liczebność kleru na jedną parafię występowała wówczas w Wielkopolsce¹¹⁰.

Wiek¹¹¹ duchownych również nie miał wpływu na kolejność ich prezentacji w wykazie. Najstarsza spośród przedstawionych osób liczyła wówczas ukończone 79 lat, najmłodsza 25, zatem maksymalna różnica wieku księży to 54 lata. Średnia wieku ówczesnych duchownych w dekanacie szadkowskim wynosiła 42,8 lat i była zbliżona do przeciętnej wieku duchownych diecezji lubelskiej z 1835 r., wynoszącej 43,3 lat¹¹². Wśród 5 dwudziestolatków (22% ogółu), tylko jeden – ks. Cichocki pochodzenia szlacheckiego, był komendantem, pozostali

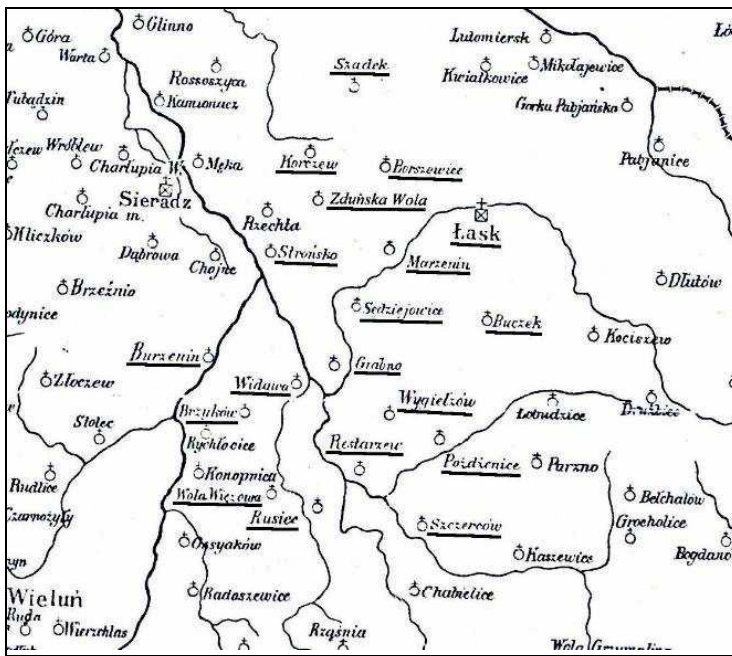
¹⁰⁹ D. Olszewski, *Struktura społeczna duchowieństwa diecezji kielecko-krakowskiej (1835–1864)*, [w:] J. Leskiewiczowa (red.), *Spółeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 6, Warszawa 1974, s. 132.

¹¹⁰ S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 102.

¹¹¹ Jeśli były znane datyienne, wiek osoby lub okres pełnienia funkcji podano w latach ukończonych.

¹¹² Tamże, s. 110.

z tej najmłodszej grupy wiekowej zajmowali stanowiska wikariuszy, a więc najniższą pozycję w hierarchii. Najliczniejszą grupę wiekową wśród księży dekanatu stanowili trzydziestolatkowie (39% ogółu). Wśród 9 trzydziestolatków 3 było wikariuszami, 5 – komendarzami, tylko 1 – proboszczem. Był nim liczący 35 lat ks. Machowicz, mieszczanin z pochodzenia. Najstarszy z wikariuszy w dekanacie – ks. Matuszewski, liczył 32 lata i był pochodzenia chłopskiego. Było jedynie 2 czterdziestolatków (obaj byli proboszczami) i 2 pięćdziesięciolatków (proboszcz i komendarz). Starszych wiekiem kapłanów było w dekanacie 5, a wśród nich 4 kanoników, przy czym godność tę wśród młodszych księży posiadał tylko ks. Woyciechowski, liczący 46 lat, a pochodzący z rodziny szlacheckiej. Wśród kleru dekanalnego licznie dominowały młode osoby (61%), z których mogły się rekrutować jednostki najbardziej niepokorne, aktywne i przedsiębiorcze. Proporcje te zapewne wpływały na dążenia ówczesnych władz świeckich, związane z podporządkowaniem i nadzorem duchowieństwa parafialnego.

Ryc. 1. Rozmieszczenie ośrodków parafialnych dekanatu szadkowskiego w 1835 r. Uwaga: siedziby parafii dekanatu szadkowskiego zostały podkreślone. Por. M. Adamczewski, *Ikonoografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVIII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 83 (Ryc. 1. Kościoły dekanatu szadkowskiego na przełomie XVIII i XIX w.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Mapa dyecezyi wrocławskiej*, zał. do: Z. Chodyński (red.), *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, Warszawa 1890; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1836...*, Warszawa [1835], s. 95–97.

Przy identyfikacji nazw miejscowości, podanych w wykazie, kierowano się podobieństwem brzmienia nazwy źródłowej z występującymi w opracowaniach. Lokalizację miejscowości podano, jeśli nie zaznaczono inaczej, na podstawie: *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 1–2, Warszawa 1827; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. 1–15, Warszawa 1880–1902. Identyfikację placówek administracji kościelnej, o ile nie zaznaczono inaczej, przeprowadzono w oparciu o opracowanie S. Litaka, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996. W wielu przypadkach zweryfikowano miejsca (parafie), w których, według wykazu pracowali księża, na podstawie schematyzmów, przede wszystkim archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji kujawsko-kaliskiej. Schematyzmy umożliwiły również lokalizację parafii w strukturze administracji w pierwszej połowie XIX w.

Brak określenia w analizowanym wykazie przynależności administracyjnej miejscowości urodzenia księży, utrudnia ich identyfikację. Często bowiem w opracowaniach występuje więcej niż jedna miejscowość o poszukiwanej nazwie, stąd sugerowana lokalizacja nie zawsze musi być trafna. Identyfikując miejscowości, kierowano się położeniem szkół, do których uczęszczali przyszli księża, bliskością geograficzną późniejszych miejsc ich pobytu. Niepodważalna lokalizacja miejsc urodzenia wiązałyby się z kwerendami źródłowymi w metrykach parafii, w których przypuszczalnie urodzili się kapłani. Wątpliwości może budzić lokalizacja miejsca urodzenia 8 duchownych, tj. księży: Kopczyńskiego (Baby), Żdżarskiego (Drochlin), Cichockiego (Tuchlin), Tockiego (Kalittken), Leśniewskiego (Trzeciaki), Matuszewskiego (Gostuń), Koźmińskiego (Grabów Wójtostwo), Pawlikowskiego (Dobra).

Spośród ustalonych ww. trybem oraz nieulegających wątpliwości miejsc urodzenia, ponad połowa (52%), tj. 12, leżała na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej. Z czego jedynie 2 znajdowały się na terenie dekanatu szadkowskiego. Ks. Ochmanowski urodził się w siedzibie parafii, od której pochodzi nazwa dekanatu, natomiast ks. Śmiechowicz na jej zachodnio-południowych rubieżach w Widawie. Niektórzy księża wywodzili się z bardziej odległych zakątków kraju. Rozpiętość południkowa ich pochodzenia sięgała od okolic Ławy w dawnych Prusach po okolice Częstochowy, natomiast równoleżnikowa od miasta Buk w Wielkopolsce po okolice Wyszkowa na północny wschód od Warszawy. Poza granicami Królestwa znajdowały się miejsca urodzenia 5 duchownych, co stanowiło 22% ogółu. Księża ci pochodzili z Wielkopolski (4 duchowni) i Prus Zachodnich (1 duchowny). W przypadku księży Kołdowskiego i Koźmińskiego dotyczy to jednak okresu, gdy miejsce urodzenia (Wielkopolska) i miejsce pracy (dekanat szadkowski) na początku kariery duchownego znajdowały się w jednym organizmie państwowym, co nie wiązało się z przekraczaniem granicy.

Podział kleru według statusu miejscowości urodzenia wykazuje podobny udział procentowy pochodzących ze wsi i miasta. Duchowni dekanalni urodzili się w co najmniej 11 miastach, co stanowi 47% ogółu. W większości rekrutowali się z małych miast, z wyjątkiem Kalisza i Warszawy.

Rozpoczęcie kariery duchownej i pracy duszpasterskiej wymagało odpowiedniego wykształcenia. Właściwe przygotowanie do seminarium duchownego dawała szkoła średnia¹¹³. Szkoły tego typu dzielono na dwie grupy – średnie wyższe i średnie niższe. W okresie I Rzeczypospolitej wykształcenie średnie wyższe (przygotowujące do studiów wyższych) dawały wszystkie szkoły wydziałowe i podwydziałowe Komisji Edukacji Narodowej, mające 6 nauczycieli, szkoły średnie jezuickie i pijarskie. Ten sam poziom wykształcenia zapewniały szkoły departamentowe Księstwa Warszawskiego oraz szkoły wojewódzkie Królestwa Polskiego, przekształcone po powstaniu listopadowym w ośmioklasowe gimnazja (filologiczne i techniczne). Do szkół średnich niższych należały szkoły podwydziałowe Komisji Edukacji Narodowej, mające 3 nauczycieli, szkoły wydziałowe w księstwie Warszawskim (po 1812 r.) i szkoły obwodowe w Królestwie Polskim, przemianowane w 1842 r. na powiatowe¹¹⁴.

Niepewność interpretacji niektórych informacji o wykształceniu duchownych dekanalnych, zamieszczonych w wykazie, nie zachęca do zaawansowanej analizy. Możliwości określenia poziomu przygotowania kandydatów do seminarium są ograniczone ze względu na ogólnikowość i nieprecyzyjność informacji dotyczących wykształcenia. Szczegółowość opisów jest różna, niektóre podają miejscowość, gdzie pobierano nauki – nie zawsze z określeniem, o jaką szkołę chodzi i czy dana osoba tę szkołę ukończyła, prezentują liczbę ukończonych klas, ewentualnie lata nauki, czasem wyliczają też nauczane przedmioty.

Klasyfikacja szkół podanych w życiorysach według ww. gradacji nie zawsze była możliwa, szczególnie dla 2 księży. Ks. Cichocki, wychowanek księży pijarów, podał jedynie, iż uczył się *nauk właściwych*, podobnie o ks. Hartmanowiczu wiemy tylko, iż uczył się u księży reformatów, bez podania bliższych informacji o trybie i miejscu nauczania. Rangę szkoły, do której uczęszczali, pozostali duchowni umieszczali w życiorysie, bądź można ją ustalić pośrednio, wnioskując z podanego miejsca pobierania nauk.

Okres nauki, określane w biogramach *do retoryki*, oznacza ukończenie piątej klasy gimnazjum lub równorzędnej klasy kolegium pijarskiego, czyli ówczesnej szkoły średniej wyższej. Dotyczy on duchownych, którzy uczyli się za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Byli to 2 księża pochodzenia szlacheckiego – Kołdowski i Koźmiński oraz 1 pochodzenia miejskiego – Gawęlczyk. Podobny zapewne kurs ukończył w tym czasie ks. Ochmanowski. Szlachta w XVIII w.

¹¹³ D. Olszewski, *Struktura...*, s. 148.

¹¹⁴ Tamże, s. 149–152.

studiowała w kolegiach zwykle do retoryki włącznie, rezygnując z przewidzianego następnie w programie nauczania dwuletniego kursu filozoficznego¹¹⁵. Do grupy lepiej wykształconych na poziomie szkoły średniej należy również zaliczyć wychowanków byłych szkół wydziałowych i podwydziałowych Komisji Edukacji Narodowej z okresu Prus Południowych (ówczesnych szkół akademickich), tj. księży: Śmiechowicza, Paniewskiego i Woyciechowskiego oraz być może ks. Żdżarskiego, absolwenta szkoły średniej i ponadto ks. Leśniewskiego.

Do absolwentów szkół średnich wyższych można zaliczyć osoby, które ukończyły szkoły wojewódzkie. W tej grupie znajduje się co najmniej 5 księży: Machowicz, Bogusławski, Cymbalski, Skarżyński, Matuszewski, ponadto ks. Kopczyński, który jednak nie ukończył szkoły wojewódzkiej, ale edukację kontynuował pobierając bliżej nieokreślone *dobre nauki*. Prawdopodobnie podobny poziom reprezentowało gimnazjum królewskie w Chojnicach, w którym uczył się ks. Tocki. Łącznie do grupy księży z wykształceniem średnim wyższym można by zaliczyć 16 osób, choć bardziej precyzyjne ustalenia wymagałyby dalszych badań.

Wzmianka o zdaniu egzaminu dojrzałości znajduje się tylko w życiorysie ks. Machowicza, urodzonego w 1799 r. (1 przypadek na 23). Podobne proporcje liczby maturzystów w stosunku do ogółu kleru występują w grupie duchownych diecezji lubelskiej, urodzonych w latach 1801–1815, gdzie na 106 księży przypadało 5 abiturientów, czyli 1 na 21¹¹⁶.

Do grupy wychowanków szkół średnich niższych należy zaliczyć księży uczących się w szkołach wydziałowych i podwydziałowych Królestwa Polskiego, tj. 4 księży: Petrykowskiego i Grygosińskiego oraz Tylmana i Lewandowicza. Biorąc pod uwagę formalny podział szkół, według ww. hierarchii, prawdopodobnie najniższy poziom reprezentowała wyższa szkoła elementarna, do której uczęszczał chłopski syn ks. Pawlikowski.

Jeśli nawet z liczby 16 wychowanków szkół średnich wyższych odliczymy 3 księży, których przyporządkowanie do tej grupy nie jest pewne i 1 duchownego, który tej szkoły nie ukończył, okazuje się, że prawie połowa księży dekanatu posiadała wysokie kwalifikacje na poziomie szkoły średniej. Poziom wykształcenia nie odbiegał od ówczesnej normy. W diecezji kielecko-krakowskiej wykształcenie wyższe średnie w latach 1835–1864 posiadało 61% kleru¹¹⁷.

Wstąpienie do seminarium następowało zwykle bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej. Jedynie 2 przyszli księża: Kopczyński i Petrykowski (pochodzenia szlacheckiego), przed wstąpieniem do seminarium próbowali sił w innej

¹¹⁵ S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 131–132.

¹¹⁶ Tamże, s. 134.

¹¹⁷ D. Olszewski, *Struktura...*, s. 152.

profesji, zajmując się pracą w szkole. Praca w zawodzie nauczyciela przedstawicieli szlachty przez wstąpieniem do seminarium była wówczas częsta w sąsiedniej diecezji kielecko-krakowskiej¹¹⁸.

Wchodząc w stan duchowny, chłopci i mieszczenie dążyli do wybicia się ponad swój stan, szlachta natomiast mogła szukać zaspokojenia swoich ambicji stanowych oraz rekompensaty za utraconą pozycję społeczną w końcu XVIII i pierwszej połowie XIX w. Podłożem wszystkich tych dążeń było stosunkowo wysokie, zapewniające względny dobrobyt, uposażenie duchownych, jak również utrwalony w tradycyjnej kulturze społecznej prestiż i pozycja księdza. Wobec dużego zapotrzebowania na duchownych w XIX w. do seminarium dość łatwo mógł się dostać każdy, kto posiadał minimum wykształcenia średniego¹¹⁹.

Okres nauczania w seminariach w analizowanym okresie nie był stabilny. W XVIII w. nauka w seminariach trwała na ogół 2 lata. Dopiero mniej więcej od 1800 r. nauczanie rozszerzono do 3 lat, a po 1840 r. przyjęto na ogół kurs czteroletni. We Włocławku w XVIII w. klerycy byli często święceni już po półrocznym kursie w seminarium. W 1809 r. funkcjonował tam już kurs trzyletni, a 1845/46 czteroletni. Od 1781 r. kurs nauk w seminarium poznańskim trwał 3 lata. W 1811 r. wprowadzono czteroletnie studia w seminariach w Łowiczu i Gnieźnie¹²⁰. W tym czasie w seminariach wykładano teologią moralną, dogmatyczną, historię Kościoła, naturalną, prawo kanoniczne, polityczne, prawa narodów, ekonomię polityczną, Pismo św., łacinę, logikę, matematykę, geometrię, fizykę, geografiię, rysunki, uczono administrowania sakramentów, ceremonii i śpiewu¹²¹.

Okres nauki w seminarium dla 3 duchownych (księża: Koźmiński, Kołdowski i Śmiechowicz) nie został ściśle określony. Spośród pozostałych 20 duchownych 11 (55%) studiowało 3 lata. Najdłuższy kurs seminaryjny trwał aż 7 lat. Rekordzistą pod tym względem był ks. Paniewski, uczący się w seminarium poznańskim. Przez 6 lat studiowali 2 księża w seminariach zakonnych (Hartmanowicz i Gawelczyk)¹²². Najkrótszy okres studiów wynosił 2 lata (3 duchownych). Dotyczył on studiujących na przełomie XVIII i XIX w. księża Leśniewskiego, Woyciechowskiego i Cichockiego, uczącego się w seminarium w latach 1830–1832, co w tym okresie stanowi wyjątek pod względem długości nauki. Średnio księża dekanalni na kurs seminaryjny poświęcili 3,5 lat, co pokrywa się ze średnią czasu nauki w seminarium kleru diecezji lubelskiej, urodzonego w tym samym okresie¹²³.

¹¹⁸ Tamże, s. 141.

¹¹⁹ S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 152.

¹²⁰ A. Petrani, *Nauka...*, s. 40–43, 108–109.

¹²¹ Tamże, s. 46.

¹²² Przeciętny okres nauki na studiach zakonnych wynosił w diecezji lubelskiej w 1835 r. 4,7 lat. Zob. S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 143.

¹²³ Tamże, s. 144.

Spośród księży dekanalnych najwcześniej, bo w wieku 22 lat otrzymali święcenia kapłańskie zakonnicy: bernardyn ks. Śmiechowicz i benedyktyn ks. Skarżyński, najpóźniej tj. w wieku 31 lat ks. Matuszewski, pochodzący z rodziny chłopskiej. Wiek, w którym przyjmowano święcenia, zależał od czasu przeznaczonego na kształcenie oraz momentu podjęcia decyzji o wstąpieniu do zakonu lub seminarium. W analizowanej grupie najliczniejsi byli księża, którzy otrzymali sakrament kapłaństwa w wieku 24 lat (7 duchownych), następnie w wieku 23 lat (4 duchownych) i w wieku 25 lat (4 duchownych), stanowiący łącznie 65% ogółu.

W prawie połowie przypadków (10 księży) duchowni zostali wyświęceni na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej. W archidiecezji gnieźnieńskiej, której obszar częściowo wchłonęła diecezja kujawsko-kaliska (m. in. dekanat szadkowski), przed reformą administracji z 1818 r. zostali wyświęceni 3 księża. Pozostali przyjęli sakrament kapłaństwa w innych diecezjach: poznańskiej, płockiej, chełmińskiej, warszawskiej, sandomierskiej. Dwóch księży wyświęconych w Warszawie (w 1811 i 1831 r.) początkowo uczyło się w seminarium w Łowiczu i Włocławku. Przy czym wyświęcony w 1811 r. ks. Żdzarski przyjął sakrament kapłaństwa w okresie, gdy administratorem diecezji warszawskiej (w latach 1806–1815) był arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński¹²⁴.

Kariera kleru parafialnego rozpoczynała się na ogół od wikariatu i prowadziła do probostwa, wyjątkowo do stanowiska dziekana. Najniższy szczebel w hierarchii zajmowali księża, którzy całe życie pracowali jako wikariusze lub administratorzy. Dla nielicznych droga awansu biegła przez stanowisko profesora w seminarium duchownym, po dobrze uposażone beneficjum parafialne czy godność kanonika. Zwykle już pierwsza nominacja po święceniach decydowała o typie kariery diecezjalnej¹²⁵. Typ kariery, prowadzącej od stanowiska wykładowcy (lektora) do godności kanonika, prezentują życiorysy księży – Gawelczyka i Koźmińskiego. Ks. Hartmanowicz, rozpoczynający karierę ze stanowiska profesora kleryków, nie osiągnął w 1835 r. jeszcze zaszczytnych godności prawdopodobnie ze względu na młody wiek. Pozostali księża przebyli drogę kariery pierwszego typu, czasem „na skrót”, nie pracując jako wikariusze.

Analizowane drogi awansu obejmują osiągnięcia duchownych do 1835 r., nie prezentują zatem kariery aż do śmierci, a jedynie różnorodność doświadczeń zawodowych kadry dekanalnej, pracującej w czasie tworzenia wykazu.

Spośród 23 księży, omówionych w wykazie, 6 od razu po święceniach skierowano na teren dekanatu szadkowskiego. Pozostali księża, po otrzymaniu święceń kapłańskich, trafili na placówki, znajdujące się na obszarze dekanatu szadkowskiego¹²⁶, po krótszej lub dłuższej posłudze duchowej w innych

¹²⁴ H. E. Wyczawski, *Przygotowanie...*, s. 39.

¹²⁵ D. Olszewski, *Struktura...*, s. 132–133.

¹²⁶ Obszar dekanatu w granicach z 1835 r.

ośrodkach sakralnych. Najpóźniej, bo po 29 latach od święceń na obszar dekanatu szadkowskiego trafił ks. Koźmiński. Przybył na ten teren, zarazem w najbardziej zaawansowanym wieku, tj. 53 lat. W 1835 r. był duchownym posiadającym jeden z najdłuższych staży pracy w tym dekanacie, liczący wówczas 26 lat. Nie mógł się jednak równać z rekordzistą pod tym względem, tj. ks. Kołdowskim, który przepracował wówczas w dekanacie 43 lata. Najkrócej pracował w dekanacie ks. Petrykowski – zaledwie 4 miesiące, biorąc pod uwagę datę zakończenia zbierania danych do wykazu-ankiety.

Wyróżniającą się grupę wśród księży dekanatu stanowili eks-zakonnicy, było ich 6 (26% ogółu). W tej liczbie znajdowali się 2 benedyktyni, bernardyn, komunista, franciszkanin, reformata. Wpływ na tę sytuację, np. w przypadku ks. Skarżyńskiego, miała m. in. kasata placówek wielu zakonów, przeprowadzona w 1819 r. Decyzje o sekularyzowaniu poszczególnych zakonników zapadały jednak w różnych latach i były wynikiem indywidualnych decyzji, niepowiązanych z szerszymi akcjami sekularyzacyjnymi. Drugi z benedyktynów – ks. Koźmiński, został np. sekularyzowany w 1792 r. Opuszczenie wspólnoty zakonnej mogło być powiązane z nadaniem danemu zakonnikowi beneficjum. Ks. Gawelczyk dopiero po otrzymaniu komendy do kościoła w Moszczenicy został włączony w szeregi kleru świeckiego.

W prezentowanej grupie 3 księży (13% ogółu) otrzymali *dimisoriae*, czyli zgodę na przeniesienie do innej diecezji. Wśród nich 2 przeniesieni do diecezji kujawsko-kaliskiej wywodzili się z ościennych diecezji – ks. Paniewski z poznańskiej, ks. Skarżyński z sandomierskiej. Trzeci z duchownych ks. Kopczyński prawdopodobnie urodził się w granicznej parafii w diecezji kujawsko-kaliskiej. W swej karierze dwukrotnie otrzymał przeniesienie, najpierw do diecezji sandomierskiej, a następnie do kujawsko-kaliskiej. Przeniesienie się duchownych z diecezji do diecezji na mocy specjalnego zezwolenia ordynariusza było zjawiskiem stosunkowo rzadkim również w innych diecezjach¹²⁷.

Podział wewnętrzny ówczesnego kleru był powiązany z wysokością uposażeń i stabilnością zajmowanego stanowiska. Uprzywilejowaną i najwyżej stojącą grupę w hierarchii diecezjalnej tworzyli biskupi i członkowie kapituł: prałaci i kanonicy gremialni, posiadający dochody z tytułu posiadanych kanonii i prałatur oraz zajmowanego probostwa. Dziekan, administrujący dekanatem, zwykle posiadał zamożniejsze probostwo miejskie. Proboszczowie korzystali z beneficjów, zwanych probostwami, za co byli zobowiązani do pracy duszpasterskiej. Administratorzy parafii (komendarze), podobnie uposażeni jak proboszczowie, nie posiadali instytucji kanonicznych na probostwa, stąd ich

---

¹²⁷ S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 103.

pozycja nie była trwała. Mogli być przeniesieni przez biskupa na inne stanowisko. Wikariusze byli na utrzymaniu proboszczów¹²⁸.

Godność kanonika w omawianej grupie posiadało 5 duchownych, czyli 21% ogółu. Trzech spośród nich pochodziło z rodzin szlacheckich, pozostali – ks. Leśniewski i ks. Gawęlczyk, pochodzący z rodzin mieszczańskich, byli jednocześnie dziekanami.

Spośród proboszczów 3 pochodziło ze szlachty, będąc jednocześnie ww. kanonikami, 5 z mieszczaństwa i 1 z rodziny chłopskiej. Drogi kariery proboszczów dekanatu szadkowskiego (9 kapłanów) wiodły przez wcześniej zajmowane stanowiska równej lub niższej rangi. Wszyscy przed aktualnie sprawowanym urzędem pełnili funkcje w innej parafii. Przeważnie otrzymali pełniony w 1835 r. urząd proboszcza po okresie przygotowania tylko w 1 placówce (6 duchownych). Większość z nich (4 kapłanów) była wówczas wikariuszami. Wyjątek stanowi ks. Kołdowski, który przeszedł na stanowisko proboszcza z równorzędnego urzędu. Ze stanowiska komendarza na proboszcza przeszedł ks. Gawęlczyk, który nie pełnił funkcji wikarego w swej karierze, jednak przed funkcją komendarza przez 17 lat należał do zakonu.

Spośród 9 proboszczów dekanalnych z 1835 r., trzech przed objęciem ówczesnego stanowiska pracowali w 2 innych parafiach. Spośród nich ks. Koźmiński był kolejno proboszczem w 2 parafiach i również nie pełnił w ogóle funkcji wikarego. Wynikało to zapewne nie tylko z jego szlacheckiego pochodzenia, ale z co najmniej dwunastoletniego stażu zakonnego. Nominacja ks. Koźmińskiego na jego pierwsze w karierze probostwo nie była dziełem przypadku. W parafii Szczury Koźmińscy posiadali w końcu XVIII w. dobra ziemskie, w tym wieś Szczury¹²⁹.

Kariera mieszczanina ks. Ochmanowskiego rozpoczęła się od niższego pułapu. Był początkowo wikariuszem, a następnie objął probostwo, z którego przeniósł się na zajmowane w 1835 r. równorzędne beneficjum. Pozycja chłopskiego syna – ks. Żdżarskiego, w hierarchii wzrastała nieco wolniej, z wikariusza awansował na komendarza, a następnie objął probostwo zajmowane w 1835 r.

Łącznie trzech, spośród omawianych księży przeszło na probostwo z równorzędnego stanowiska. Byli to księża: Ochmanowski, Koźmiński i Kołdowski. Dwaj ostatni należeli do stanu szlacheckiego. Probostwa opuszczane w stosunku do obejmowanych różniły się jednak uposażeniem i ciężarem obowiązków.

Stanowiska komendarzy dzierżyło 3 przedstawiciele szlachty i tyłuż potomków mieszczan, oraz 1 chłop z pochodzenia. Wśród 7 komendarzy pracujących w dekanacie w 1835 r. tylko 1 przed objęciem ówczesnego stanowiska był

¹²⁸ Tamże, s. 109–110.

¹²⁹ S. Górzyński (oprac), *Regestr Diecezjów Franciszka Czajkowskiego, czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784*, Warszawa 2006, s. 42–43.

poprzednio duszpasterzem tylko w 1 parafii. Był to ks. Hartmanowicz, który przed objęciem obowiązków parafialnych pracował przez 8 lat jako profesor, kaznodzieja i zapewne kantor. Pozostali komendarze zbierali doświadczenia w większej liczbie placówek. Trzech z nich pracowało uprzednio w 2 parafiach, będąc wikariuszami, jedynie ks. Kopczyński poza wikariatem pełnił obowiązki jako mansjonarz. Dwóch komendarzy z 1835 r. było poprzednio na 3 placówkach, ks. Tylman był w nich kolejno wikariuszem, a ks. Skarżyński kapłanem, wikariuszem i komendarem. Rekordzistą pod względem liczby wcześniej obejmowanych kolejno parafii był pochodzący z ościennej diecezji ks. Paniewski. Był kolejno: wikarym, proboszczem i komendarem w 4 parafiach, nim trafił do parafii, w której pracował w 1835 r. Wędrówka ks. Paniewskiego po tylu beneficjach wynikała ze zmiany diecezji. Komendarze z 1835 r. objęli stanowiska po zwolnieniu równorzędnego (3 duchowni) lub bezpośrednio po doświadczeniach zdobytych na wikariacie i mansjonarii (4 kapłani).

Funkcja komendarza nie stanowiła obowiązkowego etapu pośredniego przed osiągnięciem posady proboszcza. Na 9 proboszczów z 1835 r. jedynie 2 pełnili wcześniej urząd komendarza, tj. księża Gawęłczyk i Żdzarski, pozostali osiągnęli probostwo zaraz po święceniach, sekularyzacji lub wikariacie.

Wśród 7 wikariuszy znalazło się 3 przedstawicieli szlachty, którzy podobnie jak 3 mieszczan i 1 chłopski syn w ten sposób zaczęli w dekanacie szadzkowskim karierę duszpasterską.

Liczbę kolejno, przejściowo, u progu kariery, obejmowanych stanowisk kościelnych można wiązać z wiekiem kapłana. Nie zawsze jednak kapłani starsi w 1835 r. pracowali w większej liczbie parafii niż podówczas od nich młodszy. Dłuższy np. okres wikariatu nie musiał oznaczać pracy w większej liczbie placówek – ks. Leśniewski był 17 lat wikariuszem w tej samej parafii, gdy ks. Tylman przez 5 lat był wikariuszem w 3 parafiach. Kilku kapłanów spośród proboszczów i komendarzy, jak wspomniano, w czasie parafialnej pracy duszpasterskiej wcale nie pełniło funkcji wikariusza. Wynikało to zapewne z dostatecznych doświadczeń, zdobytych w ramach innych obowiązków duszpasterskich, predestynujących do objęcia stanowiska komendarza i proboszcza. Spośród nich ks. Hartmanowicz był nauczycielem, a księża Gawęłczyk i Koźmiński byli wcześniej zakonnikami. Status eks-zakonnika nie wykluczał jednak pracy w roli wikariusza. Ks. Śmiechowicz po ponad 6 latach pobytu w zakonie, nim został proboszczem, pełnił funkcje wikarego w 1 parafii. Jako jedyny z księży dekanatu od razu po święceniach otrzymał probostwo ks. Kołdowski. Przyspieszona kariera niewątpliwie była determinowana koneksjami tego Korabity. Czas pracy omawianych proboszczów i komendarzy w roli wikariusza wynosił od kilku miesięcy (6) do kilkunastu lat (17), najczęściej jednak jak w przypadku 8 spośród nich, czyli połowy omawianej grupy, trwał od 2 do 5 lat. Tyle lat wynosił zatem średni okres oczekiwania na zwolnienie się probostwa.

Spośród księży dekanalnych w najmłodszym wieku, tj. 27 lat, po raz pierwszy w ciągu swej kariery objęli funkcje proboszcza duchowni pochodzenia szlacheckiego – księża Kołdowski i Woyciechowski. Wiek objęcia tej funkcji na podstawie wykazu z braku danych nie można obliczyć dla ks. Ochmanowskiego. Najpóźniej – w wieku 40 lat proboszczem został (w Szadku) ks. Leśniewski. Przedostatni w tym rankingu plasuje się ks. Gawelczyk, rozpoczynający pracę proboszcza w wieku 37 lat, który następnie w wieku 53 lat został dziekanem dekanatu szadkowskiego. Szlachcic ks. Koźmiński został proboszczem dopiero mając 36 lat, tak późny awans był następstwem 12 lat spędzonych w klasztorze. Pozostali 4 proboszczowie godność tę osiągnęli w wieku 30–31 lat (w tej liczbie znajduje się ks. Paniewski były proboszcz, w 1835 r. komendarz).

Funkcje komendarza księża po raz pierwszy obejmowali w młodszym wieku. Najwcześniej, bo w wieku 24 lat, zajął to stanowisko szlachcic ks. Skarzyński, najpóźniej w przebiegu swej kariery – w wieku 31 lat pełnił tę funkcję ks. Hartmanowicz.

Urząd komendarza był mniej trwały niż proboszcza, świadczy o tym dość krótki staż pracy księży na tym stanowisku (nieprzerwanie w 1 parafii) w dekanacie w 1835 r. Najdłużej spośród komendarzy w 1835 r. na tym stanowisku pracował ks. Skarzyński – 11 lat, najkrócej ks. Cichocki – tylko rok. Była to funkcja o charakterze przejściowym, skoro brak w dekanacie księży o dłuższym okresie pracy, porównywalnym z nieprzerwanym pełnieniem funkcji proboszcza w tej samej parafii. Osoby, pełniące dopiero tej rangi urząd, najdłużej dzierżyły nieprzerwanie zarząd daną parafią. Najdłużej spośród księży dekanatu w 1835 r. swe stanowisko niezmiennie utrzymywał ks. Woyciechowski, sprawując urząd proboszcza Zduńskiej Woli przez 28 lat. Najkrócej, bo 4 lata, funkcje proboszcza sprawował ks. Machowicz. Był to jednak wyjątek, ponieważ pozostali księża w dekanacie trwali na tym stanowisku na tej samej placówce 19 i więcej lat.

W większości przypadków wcześniejsze etapy kariery księży dekanatu szadkowskiego z 1835 r. były realizowane również poza granicami tego obszaru. Ciągłość pobytu kapłana na kolejnych placówkach w tym samym dekanacie można wykazać dla 6 księży, w tym jedynie dla 4 w całym okresie ich dotychczasowej kariery. Wyłączono z tej grupy ks. Ochmanowskiego, który przed probostwem w Buczku dzierżył probostwo w Druźbicach, które co prawda należało do dekanatu szadkowskiego, ale nie w granicach z 1835 r. Najczęściej na terenie dekanatu pozostawali eks-wikariusze Łasku i Szadku, obejmując zarząd sąsiednich parafii, jak np. ks. Tylman komendarz w Borszewicach, wcześniej jednak pełniący funkcje również poza dekanatem. Rzadkością były kariery realizowane w całości tylko na terenie dekanatu. Świadczyły one o bliższym związaniu się owych kapłanów z tym obszarem. W tej grupie był ks. Leśniewski, który przeszedł z wikariatu w Łasku na probostwo w Szadku i ks.

Machowicz, awansując z wikariusza w Szadku na proboszcza w Grabnie. Byli też wśród nich księża, zmieniający posady na równorzędne. W ramach dekanatu zmienił parafię z Ruśca na Szczerców w roli komendarza ks. Hartmanowicz, oraz ks. Kołdowski jako proboszcz z Restarzewa na Łask.

Poza jednym wyjątkiem nie dochodziło do łączenia beneficjów na terenie dekanatu. Jedynie ks. Woyciechowski skumulował 2 probostwa, dzierżąc w 1835 r. poza Zduńską Wolą, od 3 lat pobliską parafię w Restarzewie.

Na wybór przy obsadzie stanowisk wpływało pochodzenie kandydata na beneficjum, czego przykładem są kariery księży z rodzin szlacheckich, którzy dość szybko otrzymali wyższą pozycje w hierarchii. Polityka obsady stanowisk również nie wskazuje na tendencje do wiązania duchownego przez cały okres kariery z tym samym rejonem, a tym bardziej z miejscem urodzenia. Poza jednym wyjątkiem żaden z duchownych dekanatu szadkowskiego nie pełnił obowiązków w parafii swego pochodzenia. Jedynie ks. Woyciechowski był wikariuszem w miejscowości, w której się urodził, tj. w Opatówku. W tym przypadku wyjątek uczyniono dla potomka rodu szlacheckiego.

Rotacje na stanowiskach występowały raczej na początku kariery księży – wikariuszy, czego przykładem jest droga zawodowa ks. Tylmana, lub były powiązane ze zmianą diecezji, jak w przypadku ks. Paniewskiego. Po osiągnięciu awansu dochodziło do stabilizacji miejsca sprawowania posługi kapłańskiej.

Przewagę liczebną w omawianej grupie posiadało 11 duchownych (48% ogółu) z pochodzeniem mieszczańskim. Pod względem liczebności szlacheccy potomkowie plasowali się na drugim miejscu, posiadając 9 reprezentantów (39% ogółu). Najmniej licznie reprezentowany był stan włościański, określany w wykazie jako gminny, wśród ówczesnych księży dekanalnych było tylko 3 jego przedstawicieli (13% ogółu). Spośród przedstawicieli szlachty tylko jeden duchowny urodził się w mieście – ks. Woyciechowski w Opatówku. Proporcje te są zbliżone do pochodzenia stanowego kleru ówczesnej diecezji kielecko-krakowskiej z lat 1835–1864, w której mieszczenie stanowili 58%, szlachta 30%, chłopci 12%¹³⁰.

Duchowni w wykazie deklarowali, iż mieszkają w siedzibach swych parafii. Prawie wszyscy stwierdzili, iż nie posiadają majątku, wpisując w odpowiednią rubrykę *żadnego* (majątku). Wikariusz ks. Tocki określił, iż jego majątek znajduje się jeszcze w rękach matki. Wyjątek stanowi ks. Petrykowski, wikariusz z Łasku, który posiadał spadek po rodzicach we wsi Wieluń Zalesie w województwie płockim.

Według wykazu, również prawie wszyscy księża nie byli karani. Wyjątek stanowi ks. Skarżyński, który *był skarżony przez złośliwego possessora o niemo-*

---

¹³⁰ D. Olszewski, *Struktura...*, s. 138.

ralne życie, lecz uniewinniony przez śledczą komisję. W przypadku księży Kopczyńskiego i Żdzarskiego, rubryka dotycząca karalności nie jest wypełniona.

Wykaz duchownych dekanatu szadkowskiego wydaje się szczególnie interesujący ze względu na pytanie, dotyczące ewentualnego zaangażowania duchownych w powstanie listopadowe. Prezentowane informacje nie zdradzają jednak żadnych związków kleru dekanalnego z narodowym zrywem. Wiadomości o tym okresie są lakoniczne i sprowadzają się zwykle do stwierdzenia, iż dany duchowny przebywał w tym czasie w domu i zajmował się swoimi obowiązkami. W przypadku młodszych księży podano, iż przebywali w seminarium, co i tak wynika z opisu ich kariery, przedstawionego w poprzedniej rubryce. Jedynie wobec dziekana podano, iż *pilnował swoich obowiązków, tylko jako radca wojewódzki wyjeżdżał do Kalisza, lecz za wiedzą władzy diecezjalnej*. Można się wobec tego domyślać, że faktyczne zaangażowanie w powstanie nie zostało ujawnione, ze względu na ryzyko grożących w konsekwencji represji.

Zapewne dziekan samodzielnie wypełnił ostatnie (11 i 12) rubryki wykazu. Kwestionariusz, odnoszący się do osoby dziekana, nie zawiera danych w rubrykach dotyczących jego przydatności do pracy i moralności. Dziekan prawdopodobnie nie chciał wpisywać tego typu informacji, wymagających oceny osoby trzeciej, na swój temat. Brak również tych danych w opisie ks. Żdzarskiego. Dziekan, oceniając przydatność duchownego do dalszej pracy, wystawiał mu jednocześnie opinię. W większości przypadków określono, iż poszczególni księża są *zdolni* podjąć obowiązkowi. Jedynie w stosunku do sędziwych duchownych pojawiły się dodatkowe określenia. Ks. Koźmiński, senior wśród księży dekanatu, został określony jako *emeryt przez sam wiek jednak dość mocny, czerstwy i parafią zarządza*. Ks. Koldowski, infułat kolegiaty w Łasku, podobnie jak ks. Leśniewski również zaawansowany wiekiem, był *do obowiązków parafialnych przy pomocy wikariuszów zdolny*.

Opis moralnego prowadzenia się kapłana i jego *sposobu myślenia* jest również zdawkowy. Niezbyt rozbudowany w tej materii zasób określeń prezentuje niewielką różnorodność możliwych zachowań. Za najniższy stopień w tej gradacji można uznać sformułowanie *dość dobrze*, którym określono ks. Tylmana, komendarza parafii Borszewice. Możliwe, iż ksiądz ten sprawiał kłopoty, stąd często zmieniał parafie, w których pracował. Pozostali zasłużyli na ocenę *dobrze*, lub rubryka ta nie była wypełniona. Wyróżniony został ww. najstarszy duchowny, ks. Koźmiński, określeniem *bardzo dobrze* oraz ks. Woyciechowski, który pod tym względem zachowywał się *przykładnie*. W opisie księży Grygońskiego i Kopczyńskiego nie podano tej informacji. Ostatnia rubryka *uwagi* nie została wypełniona.

Lakoniczne sformułowania, podawane w niektórych rubrykach, wynikają z faktu, iż wykaz był przeznaczony dla nieprzyjaźnie usposobionego rządu, szukającego wszędzie uczestników powstania listopadowego, przejawów niesubordynacji i sprzyjania ruchom rewolucyjnym. Wpływało to na pewne

przemilczenia czy może nawet zafalszowania prezentowanego w wykazie biegu wydarzeń¹³¹.

Bibliografia

- Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1993.
- Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Księgi dziekańskie, KD 34.
- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 341, sygn. 343.
- Bartczak Z., *Szkolnictwo w okresie zaborów*, [w:] Baranowski B. (red.), *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, Łódź 1989.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 12, Warszawa 1906.
- Chodyński Z. (red.), *Mappa dyecezyi włocławskiej*, zał. do *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, Warszawa 1890.
- Chyra Z., *Nauczyciele prywatni (1764–1807)*, [w:] Leskiewiczowa J. (red.), *Spółeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 6, Warszawa 1974.
- Directorium officii divini ac missarum ad usum almae ecclesiae metropolitanae et Archidioecesis Gnesnensis pro anno domini MDCCCX 1810...*, Poznań [1809].
- Dylągowa H., *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764–1864)*, Lublin 1983.
- Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983; t. 5, Lublin 1989; t. 9, Lublin 2002.
- Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 4, Warszawa 1874; t. 8, Warszawa 1876; t. 9, Warszawa 1876; t. 10, Warszawa 1877, t. 15, Warszawa 1883.
- Górzyński S. (oprac.), *Regestr Diecezjów Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784*, Warszawa 2006.
- Grzebień L. (oprac.), *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków 2004.
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2002.
- Kancelarie parafialne: Borszewice, Księga urodzeń 1826–1833; Dąbrowice, Księga chrztów 1782–1813; Łask, Księga urodzonych 1826–1833, Księga zmarłych 1835–1843; Mikołajewice, Księga chrztów 1802–1817; Moszczenica, Księga ślubów 1795–1857; Restarzew, Księga urodzeń 1826–1835.
- Kołodowski J. K., *Wiadomość o kościele i infulacji w Łasku*, [w:] Śmiałowski J. (red.), *Łask. Dzieje miasta*, Łask 1998.
- Kumor B., Obertyński Z. (red.), *Historia kościoła w Polsce*, t. 2: 1764–1945, cz. 1: 1764–1918, Poznań–Warszawa 1979.
- Jabłońska-Deptuła E., *Przystosowanie i opór. Zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1983.

¹³¹ S. Litak, *Duchowieństwo...*, s. 97.

- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko- polski*, Warszawa 1992.
- Korytkowski J., *Pralacy i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1–2, Gniezno 1883.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Librowski S., *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej. Część 1. Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Zeszyt 1. Sygnatury 1–20: Akta z lat 1602–1755*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1974, t.28.
- Linde S. B. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 5, Lwów 1859.
- Litak S., *Duchowieństwo diecezji lubelskiej w okresie międzypowstaniowym (1835–1864)*, [w:] Kula W. (red.), *Spółceństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, Warszawa 1968.
- Litak S., *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996.
- Łukasiewicz D., *Szkołnictwo w Prusach Południowych (1793–1806) w okresie reform oświeceniowych*, Poznań–Warszawa 2004.
- Maciejewska W. (red.), *Polski słownik archiwalny*, Warszawa 1974.
- Mitera-Dobrowolska M., *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966.
- Mrozowska K., *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783–1793*, Wrocław 1985.
- Olszewski D., *Struktura społeczna duchowieństwa diecezji kielecko-krakowskiej (1835–1864)*, [w:] Leskiewiczowa J. (red.), *Spółceństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 6, Warszawa 1974.
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1826...*, Warszawa [1825].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 3tio post bissextilem 1827...*, Warszawa [1826].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1. post bissextili 1829...*, Warszawa [1828].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1835...*, Warszawa [1834].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1836...*, Warszawa [1835].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno domini 1842...*, Warszawa [1841].
- Ordo officii divini ad usum dioecesis posnaniensis pro Anno domini 1819...*, Poznań [1818].
- Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX w.*, Lublin 1961.
- Rodecki F., *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830.

- Rostocki W., *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Wrocław 1964.
- Rozporządzenia dyecezyjne. Nowy podział dekanatów*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1917, R. XI, nr 1.
- Różański M., *Sieć parafialna w archidiecezji uniejowskiej w świetle „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, t. 8.
- Sapieha E., *Dom Sapieżyński*, Warszawa 1995.
- Sęczyński E. (oprac.), *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000.
- Skieleczyński Z., *Archidiecezja warszawska w latach 1818–1830*, [w:] Wyczawski H. E. (red.), *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, Warszawa 1978.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. 1–15, Warszawa 1880–1902.
- Szkutnik P., *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5.
- Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 1–2, Warszawa 1827.
- Winiarz A., *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1831)*, Lublin 2002.
- Właźlak W., *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005.
- Właźlak W., *Organizacja i działalność Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w latach 1819–1918*, Częstochowa 2004.
- Włodarczyk Z., *Wieluńskie w dobie Prus Południowych 1793–1806*, Wieluń 2005.
- Wroński A., *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Królestwie Polskim wobec sprawy narodowej w latach 1832–1860*, Warszawa 1994.
- Wyczawski H. E., *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1998.
- Żuchowska-Jaśpińska M., *Szkolnictwo w XVI–XVIII w.*, [w:] Baranowski B. (red.), *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, Łódź 1989.